

Pilietiškumas ir pilietinė visuomenė

Lyginamoji pilietiškumo sampratos analizė

NEVYRIAUSYBINIŲ ORGANIZACIJŲ INFORMACIJOS IR PARAMOS CENTRAS

Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centras

Pilietiškumas ir pilietinė visuomenė

Lyginamoji pilietiškumo sampratos analizė

2012, Vilnius

TURINYS

I.	PILIETIŠKUMO SĄVOKA	4
1.	Pilietiškumo samprata ir apibrėžimai	4
2.	Dalyvavimas savanoriškoje veikloje	7
3.	Piliečių dalyvavimas sprendimų priėmimo procesuose.....	10
4.	Sąlygos, ribojančios pilietinės valios išraišką	12
5.	Viešosios politikos formavimas kartu su piliečiais	13
6.	Nevyriausybinių organizacijų samprata, jų vaidmuo valstybės valdyme.....	14
7.	Nevyriausybinių organizacijų ryšiai su valdžios institucijomis	18
II.	PILIE TINIO UGDYMO PROCESO RAIDA LIETUVOJE.....	20
1.	Pilietiškumo samprata Lietuvos gyventojų tarpe.....	20
2.	Pilietiškumo ugdymui skirtų mokymo priemonių analizė.....	22
3.	Pilietiškumo ugdymui skirto vadovėlio „MES. Pilietiškumo pagrindai“ analizė.....	24
4.	Atnaujinto vadovėlio „Pilietiškumo pagrindai“ analizė	27
5.	Neformalaus švietimo svarba moksleivių ugdymo/-si raidai	29
6.	Neformalaus švietimo idėjos mokyklų bendruomenėms.....	30
III.	UŽSIENIO ŠALIŲ PILIETINĖS VISUOMENĖS RAIDA.....	39
1.	Didžioji Britanija.....	39
2.	Švedija.....	41
3.	Jungtinės Amerikos Valstijos	42
4.	Baltarusija.....	43
5.	Pilietines iniciatyvas ribojantys veiksniai įvairiose pasaulio šalyse.....	44
IV.	IŠVADOS.....	48
V.	LITERATŪRA.....	51

ĮVADAS

Lyginamoji pilietiškumo analizė – tai bandymas pateikti apibendrintą pilietiškumo sampratą, pačios sąvokos suvokimo įvairiapusiškumą, pilietiškumo ugdymo formų (tiek formalus ugdymo mokykloje, tiek ir neformalaus švietimo iniciatyvų) bei įvairių užsienio šalių pilietinės visuomenės raidos situaciją. Ši analizė nepretenduoja į mokslinį darbą ar išsamią pilietiškumo ugdymo formų analizę, siekiant pateikti išsamias išvadas, pasiūlymus galimus metodinius receptus pilietinio ugdymo turinio reformai Lietuvoje.

Dokumentas skirtas pilietinio ugdymo ekspertams, mokytojams bei neformalaus švietimo atstovams, siekiant objektyviai ir kritiškai įvertinti pilietiškumo sampratą, piliečių dalyvavimo sprendimų priėmimo procesuose bei savanoriškoje veikloje svarbą, nevyriausybinių organizacijų vaidmenį valstybės gyvenime. Analizėje pateikiama pilietiškumo ugdymui mokyklose skirtų vadovėlių analizė bei užsienio šalių patirtis turėtų paskatinti kritinį pilietinio ugdymo atstovų požiūrį į šiandieninį pilietiškumo disciplinos dėstymą Lietuvos mokyklose.

Lyginamoji analizė apima šiuos aspektus:

- Pilietiškumo sąvokos ir pilietinės visuomenės analizė;
- Piliečių įsitraukimas į sprendimų priėmimo procesus;
- Nevyriausybinių organizacijų veiklos situacija;
- Piliečių įsitraukimas į pilietinę/savanorišką veiklą;
- Pilietinei saviraiškai plėtotis sudarytos sąlygos/infrastruktūra;
- Pilietinio ugdymo formos:
  - Formalusis pilietinio ugdymo švietimas mokyklose;
  - Neformalaus pilietiškumo ugdymo formos;
- Užsienio šalių pilietiškumo formos ir pilietinės visuomenės raida.

Lyginamoji analizė apie gerąją užsienio ir Lietuvos nevyriausybinių organizacijų patirtį ir konkrečius pilietiškumo pavyzdžius atlikta VŠĮ „Europos namai“, Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centro užsakymu, įgyvendinant projektą „Lietuvos pilietiškumo žemėlapis“, pagal 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ įgyvendinimo priemonę VP1-2.2-ŠMM-10-V „Neformaliojo švietimo paslaugų plėtra“.

I. PILIETIŠKUMO SĄVOKA

1. Pilietiškumo samprata ir apibrėžimai

Pilietiškas pilietis ar aktyvus gyventojas, pilietinės visuomenės narys ar tiesiog šalies gyventojas – tokie apibūdinimai, matyt, suklaidintų bet kokį asmenį. Todėl siekiant analizuoti pilietinės visuomenės prasmę, jos raidą bei esmines pilietinei visuomenei plėtotis būtinas sąlygas, svarbu išsiaiškinti *pilietiškumo* prasmę.

Europos Sąjunga pilietybę apibrėžia kaip žmonių teisinius ryšius su valstybe. Pilietis ir valstybė vienas kito atžvilgiu turi tam tikras pareigas ir teises. Aktyvus pilietiškumas susieja įvairias narių tapatybes ir suteikia jiems galią dalyvauti ekonominiame, socialiniame, kultūriniame, pilietiniame ir politiniame visuomenės gyvenime.¹

Europos pilietybės konvencijoje² sąvoka *pilietybė* apibrėžta kaip *teisinis asmens ir valstybės ryšys, nerodantis asmens etninės kilmės*. Šis ryšys nurodo tik teises (politines, ekonomines, socialines, kultūrinės ir pan.) ir atsakomybę, kurias turi tik tos valstybės piliečiai.

Sąvoka *pilietiškumas* suprantama kaip naudojimas teisėmis ir atsakomybe, kurios yra susijusios su buvimu arba tapimu tam tikro vieneto (valstybės, miesto, politinės partijos, profesinės sąjungos ar nevyriausybinės organizacijos) nariu. *Pilietiškumas* yra ne tiek teisės, kiek filosofijos sąvoka. Tai daugiau įsipareigojimas prisiimti teises ir pareigas rūpintis bendruomenės ateitimi, naudotis narystės (valstybėje ar organizacijoje) teikiamomis galimybėmis ir aktyviai dalyvauti.

Taigi, būti piliečiu, reiškia priimti tos valstybės esamą teisinę kultūrą ir prisiimti tam tikras pareigas, apibrėžtas įstatymais. Būti pilietišku, šiuo atveju reiškia prisiimti daugiau pareigų, nei tą įpareigoja įstatymai (pvz. jei įstatymai neverčia eiti balsuoti ir už tai jokių teisinių atsakomybių netaiko, pilietiškas žmogus vis tiek dalyvaus rinkimuose), bei būti labiau aktyviu, nei pasyviu. Pavyzdžiui, domėtis šalies socialine – kultūrine bei politine aplinka, dalyvauti nevyriausybinių organizacijų veikloje, sprendimų priėmimo procesuose).

Kitais žodžiais tariant, būti aktyviu piliečiu arba *pilietišku* reiškia nekelti klausimo – *kam man to reikia; man tai neįdomu; čia tegu kiti sprendžia* ir pan., tačiau tiesiogiai prisidėti prie bendruomenės gyvenimo kūrimo, keitimo ar tvarkymo. Pilietiškam žmogui valstybėje, kurios pilietis jis yra, sudarytos visos laisvės aktyviai dalyvauti viešajame gyvenime, prisidėti prie sprendimų priėmimo ar spręsti, kam patikėti valstybės valdymą.

¹ Integracijos vadovas politikos kūrėjams ir vykdytojams. Teisingumo, laisvės ir saugumo generalinis direktoratas, Europos Komisija, 2010 m.

² Europos pilietybės konvencija, priimta 1997 11 06 Strasbūre, įsigaliojusi 2000 03 01

Pilietiškumas – tai ne žinios ar informacija, kurią žmogus įgijęs gali kurti pridėtinę vertę valstybei ir jaustis pilietišku.

Pilietiškumo taip paprastai negalima išmokti, jį galima tik praktikuoti ir praktikuojant nuolat mokytis.

Pilietiškumas – tai pats gyvenimas, kurio metu asmuo nuolat tobulėja ir susiduria su iššūkiais bei privalomais sprendimų priėmimais, susijusiais su pačiu asmeniu, jo šeima, draugais bei jį supančia bendruomene.

Tačiau laisvė visuomenėje nenurodo individui, ką jam su ta laisve daryti, todėl šiuo atveju susiduriama su etinėmis ir pilietiškumo problemomis.³ Piliečiams, kurie gyvena savo asmeninį/šeimos gyvenimą ir rūpinasi tik savo siaurais interesais, vargu ar tos laisvės bei galimybės aktyviai veiklai bus aktualios. Tačiau kita žmonių grupė – aktyvių piliečių arba pilietiškų žmonių grupė tomis laisvės ir valstybės suteikiamomis galimybėmis naudojasi – dalyvauja sprendimų priėmimo procesuose, organizuoja mitingus ir demonstracijas, renka parašus peticijoms, buria individus į asociacijas, dalyvauja savanoriškoje veikloje.

Aktyvūs piliečiai – tai unikalūs individai, kuriantys ir kūrybingi piliečiai, turintys kritinį mąstymą apie viešąjį gyvenimą šalyje ar apie pačią valstybę, jos valdžią. Tik šiuo atveju kyla pavojus, jog aktyvi ir plačiai organizuota pilietinė visuomenė gali tapti opozicija pačiai šalies valdžiai. Kuo daugiau šalyje yra ‚teisingos‘ valdžios, tuo mažiau tokiai valdžiai reikia aktyvių, savo teises ginančių ir kritiškai mąstančių piliečių.

Nepaisant tokios sąlyginės grėsmės, pilietiškumas visose demokratinėse ir atvirose šalyse yra propaguojamas kaip vienas esminių valstybės vystymosi kriterijų.

Jei ekonomiškai aktyvūs asmenys savo veiklą organizuos laisvos rinkos sąlygomis, nepaisydami visuomeninio gyvenimo dėsnių, tokie asmenys sudarytų bendruomenę, kuriai rūpi tik savanaudiškų tikslų siekimas bet kokiomis priemonėmis, o ne bendruomenę, kuriems rūpi bendra – tiek asmeninė, tiek ir kitų piliečių gerovė valstybėje.

Pilietiškumas negali būti tapatinamas su tautiškumu – tai dvi, nors ir susijusios, tačiau iš esmės atskiros filosofijos sąvokos. Asmuo, turėdamas atitinkamos valstybės pilietybę, tačiau turėdamas kitą tautybę, priimdamas jos teisinę aplinką ir pareigas, nebūtinai privalo mokėti tos valstybės tautinius šokius, giedoti himną ar dėvėti tautinius rūbus. Tai labiau yra žmogaus teisė, nei pareiga.

Pilietinės funkcijos arba pilietiškumas nėra kažkas, ką galima įsivaizduoti egzistuojant atskirai nuo individo, ir tai nėra kažkas, ką būtų galima į tą žmogų įdiegti be jo paties pastangų, jam nežinant ar net prieš jo valią.

Pilietiškumą būtina suvokti kaip *atsakomybės* idėją. Tik turintis teisę spręsti, keliantis sau tikslus ir ieškantis būdų juos realizuoti žmogus yra atsakingas už tokio pasirinkimo pasekmes. Turintis teisę klysti pilietis gali pasirinkti netinkamus socialinius tikslus ir neadekvačius elgesio modelius, tačiau tik toks pilietis gali veikti pagal atsakomybės padalijimo principą.

---

³ Friedman M. Kapitalizmas ir laisvė. V., ALK, 1998

Pilietiškumas – tai ne vien tik tam tikrų elgesio normų, politinių principų bei juridinių taisyklių išmanymas. Pilietiškumas – tai labiau tokių visuomeninių sąlygų sudarymas ir propagavimas, kurioms esant protas laisvai pasirenka disponavimo savimi galimybę, pasiliekant sau prerogatyvos teisę bei asmeninę veikimo laisvę. Todėl pilietiškumo ugdymas negali būti tapatinamas su klasikiniu šviečiamojo pobūdžio ugdymu, greičiau atvirksčiai – pilietiškumo ugdymas nėra pasirengimas gyvenimui – tai pats gyvenimas.

Piliečio asmeninės atsakomybės jausmas ir galimybės veikti suteikia piliečiui unikalumo, išskirtinumo ir tikrojo individualumo šansą. Būtina atkreipti dėmesį į tai, jog visi demokratinų šalių piliečiai pagal teisę yra lygūs valdyti savo valstybę (balsuojant ar kandidatuojant) ir nė vienas jų tokios teisės neturi nei daugiau, nei mažiau.⁴

Viena didžiausių pasaulinio lygio pilietinės visuomenės asociacijų CIVICUS pateikia tokį pilietinės visuomenės apibrėžimą:

*Pilietinė visuomenė – tai arena, veikianti atskirai nuo šeimos, valstybės ir rinkos, kurioje žmonės vienijasi bendrų interesų labui ir viešajai gerovei kurti.*⁵

Šis apibrėžimas nusako, jog pilietinės visuomenės dalyviai yra laisvi ir nepriklausomi veikėjai nei nuo šeimos, nei nuo valstybės ar verslo įtakos. Pilietišką asmuo pats savarankiškai priima sprendimą dalyvauti viešajame gyvenime ir jungtis į įvairias asocijuotas struktūras.

Tačiau Lietuvos visuomenėje pilietiškumo samprata kol kas išlieka konservatyviai orientuota tik į etninę pusę, o ne politinį ar pilietinį aspektą. Šalies gyventojai labiau save tapatina su etnine kultūra, istorine praeitimi, bet ne su valstybe, jos institucijomis, piliečių teisėmis ir pareigomis. Būtent kilmė, kalba, tradicijos ir papročiai bei Lietuvos istorija visuomenėje yra suvokiama kaip pamatinis pilietiškumo pradas.⁶

Būtina pabrėžti, jog pilietiškumas arba asmens atviras ir sąmoningas gyvenimas neapsiriboja vien tik etniniais – patriotiniais aspektais. Pilietinės visuomenės ar aktyvaus piliečio kaip individo pasaulėžiūra turėtų būti praplėsta ir ne tik teisių bei pareigų išmanymu.

Siekiant kurti atvirą, darnią pilietinę visuomenę demokratiškoje šalyje, kiekvienam piliečiui svarbu a) domėtis jį supančia aplinka; b) kritiškai vertinti informaciją ir sąmoningai pasirinkti sprendimus; c) nebijoti kritikos ir atvirai reikšti nuomonę; d) suvokti tolerancijos kitam asmeniui svarbą; e) ugdyti socialinį pasitikėjimą; f) suprasti solidarumo reikšmę kitų socialinių grupių atžvilgiu; g) aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime – savanoriškoje veikloje; h) priklausyti ar prisidėti bent vienos nevyriausybinių organizacijos veiklos. Sąrašą būtų galima tęsti ir toliau, tačiau šioje analizės dalyje bus analizuojami aktyvaus dalyvavimo savanoriškoje veikloje bei NVO sektoriaus raida bei piliečių įsitraukimas į sprendimų priėmimo procesus.

⁴ Filosofijos ilgesys pilietinio ugdymo sistemoje, Liutauras Degėsys. Pilietinis ugdymas Lietuvoje, 2000

⁵ CIVICUS. Global Survey of the State of Civil Society, 2004

⁶ Rūta Žiliukaitė. Parama politinei bedrijai: apie piliečių ir valstybės santykį. Neatrasta galia. 2006, Vilnius

2. Dalyvavimas savanoriškoje veikloje

Šiuolaikinėje visuomenėje vis stipriau įsitvirtina nuostata, jog demokratijos puoselėjimo sėkmė priklauso nuo aktyvaus piliečių dalyvavimo tvarkant visuomeninio bei valstybinio gyvenimo reikalus. Todėl demokratinio gyvenimo principas vis dažniau apibrėžiamas kaip demokratinis dalyvavimas, ypač aktyviai pasireiškiantis savanorišku piliečių dalyvavimu visuomeninėje veikloje.

Savanoriška veikla atspindi žmogaus tobulėjimo, socializacijos, gebėjimų ir įgūdžių įgijimo bei neformaliojo mokymosi svarbias galimybes. Tai yra svarbios priemonės, skirtos piliečių savivaldai ir jų kaip aktyvių bendruomenės narių, įsipareigojimams formuoti. Savanoriška veikla taip pat prisideda prie solidarumo, socialinės sanglaudos ir bendruomeniškumo plėtros stiprinimo. Joje išryškėja šie atsiperkamumo aspektai: pabrėžta ekonominė, socialinė, aplinkos, bei kita nauda valstybei.

Savanoriška veikla sudaro sąlygas neinstituciniam ir neformaliam mokymuisi, suteikia galimybes pilietinės visuomenės plėtrai ir suformavimui, būdama tokia plati savo veiklų spektru, padeda kovoti su įvairiomis diskriminacijos formomis ir stereotipų formavimo reiškiniais, ji skatina piliečių lygiateisiškumą.

Savanoriška veikla kuria socialinius ryšius, prisideda prie visuomenės sanglaudos ir gerina gyvenimo kokybę bei socialinę pažangą.

Svarbu pabrėžti, jog savanoriška veikla visų pirma remiasi nieko nevaržomu ir sąmoningu asmens apsisprendimu ir pasiryžimu užsiimti šia veikla. Žmonės, kurie gyvena prieš kelis šimtmečius ir savanoriškai veikę bendruomenės labui, nedaug kuo skyrėsi nuo šiandieninių savanorių. Jie turi tokius pačius poreikius ir intencijas prisidėti prie pagalbos teikimo tretiesiems asmenims, o kartu ir ugdyti savo kaip individo asmenybę. Yra svarbu pabrėžti ir tai, jog savanorystė remiasi sąžiningumu ir įsitikinimu, kad jos principas yra padėti kitiems, ir kad tai nėra jokia manipuliacija žmonių gerumu, kuria pasinaudojus galima patenkinti kažkieno asmeninius interesus.

Siekiant apibrėžti savanorystę, ją galima būtų apibūdinti kaip laisva valia asmens prisiimtos pareigos, atliekant visuomenei naudingą darbą, kuris paprastai būna neapmokamas.

Savanorystės pagrindu grindžiama veikla laikoma vienu iš pilietinės visuomenės pagrindų. Tai neprieštarauja taip pat ir rinkos ekonomikos teorijai: asmeninė iniciatyva,

kylanti iš paties žmogaus pastangų, yra vertintina labiau už veiklą, kuri yra primetama kitų asmenų arba kuri yra prisiimama verčiant išorės veiksniais (įkalbinėjimams, esant psichologiniam spaudimui ar privalomumo aspektui ir kt.).

Savanorystė – tai veiksmai, kylantys iš valinio (sąmoningo) žmogaus noro atlikti tam tikrą darbą nesitikint už tai gauti materialinės naudos. Žmogus, atliekantis tokius veiksmus, t. y. tam tikrus darbus savanoriškai ir nesitikėdamas už tai atlygio, vadinamas savanoriu. Pagrindinis tokio žmogaus tikslas – padėti kitiems, siekti visuomeninės naudos, o ne asmeninės. Tai yra viena iš prigimtinių žmogaus savybių – padėti kitiems, kad pats galėtų jaustis laimingu.

Pagrindinė sąlyga, kelianti asmeniui apibūdinti kaip savanoriu, yra jo teikiama nauda trečiajam, t. y. su juo pačiu ar jo aplinka, nesusijusiam asmeniui ar jų grupei. Kitaip tariant, savanoriška veikla nelaikomas darbas, atliekamas giminaičiams, draugams ar pažįstamiems.

Įvairiose valstybėse savanorystės paplitimas yra skirtingo lygio, o ir pats savanorystės suvokimas iš dalies skiriasi, tačiau savanorystės veikla visur yra panaši. Savanorystė ypatingai svarbi valstybės ekonomikai, nes be didelių išlaidų sukuriamas vidaus produktas, suteikiamos žinios asmenims, atliekamas kultūrinis švietimas ir pan.

Savanoriškos veiklos pripažinimas yra pagrįstas ir įvairių tarptautinių institucijų dokumentuose, kurie nusako savanorystės naudą visuomenei ir patiems savanoriams:

Europos Parlamento “Savanorystės rezoliucija”, 1983, kuri:

- pripažino bendrą savanorystės naudą ir tai, jog atitinkamos infrastruktūros plėtra yra svarbiausia, formuojant efektyvią savanorystės politiką;
- ragino Europos Komisijai skirti savanorystei sistemingą dėmesį;
- ragino sukurti Europos “savanoriško darbo įstatus”, leidžiančius padengti savanorių išlaidas bei suteikti savanoriams socialines garantijas.

Savanoriškos veiklos Deklaracija 38, pateikta Amsterdamo sutarties baigiamojo akto prieduose, 1999, kuri:

- pripažino savanoriškos veiklos įnašą, ugdant visuomeninį solidarumą, svarbą;
- teigė, kad Bendrija suteiks savanoriškoms organizacijoms europinę dimensiją, ypatingą dėmesį skirdama informacijos ir gerosios praktikos mainams, bei jaunimo ir vyresnio amžiaus žmonių įtraukimui į savanorišką veiklą.

ES Komisijos komunikatas “Dėl savanoriškų organizacijų ir fondų vaidmens skatinimo”, 1997, KOM (1997) 241, kuris:

- pripažino politinę, ekonominę ir socialinę savanoriškos veiklos svarbą, “kuriant vieningą ir glaudžią Europos visuomenę, kurios pamatas – aktyvus pilietiškumas”.

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas (SCO/243, 2006 m. gruodžio 13 d.) pabrėžia, kad:

- valstybėse narėse būtina siekti sudaryti teisinę sistemą, kuri numatytų teisę į savanorišką veiklą, nepriklausomai nuo esamos teisinės ar socialinės padėties.

Tarptautiniai savanorių metai 2001:

- 2001 m. gruodžio mėn. 5 dienos Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija 56/38 ir 2002 m. lapkričio mėn. 26 dienos Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijos tęsinys, skirtas tarptautiniams metams A/57/L.8, kurios pripažino, kad:
  - ✓ savanoriška veikla suteikia piliečiams galimybę dalyvauti demokratijos procesuose;
  - ✓ savanorystė naudinga pačiam savanoriui bei aplinkiniams, bendruomenėms ir visuomenėms;
  - ✓ savanorystė skatina socialinę aprėptį;
  - ✓ savanorystė garantuoja mokymąsi visą gyvenimą ir didesnes užimtumo galimybes;
  - ✓ savanorystė yra vienijanti tema, skatinanti įvairių sektorių partnerystę;
  - ✓ savanorystės ekonominė vertė yra milžiniška.

Aktyvus piliečių dalyvavimas visuomeniniame gyvenime, sprendžiant vietos (miesto ar kaimo) problemas bei formuojant nuomonę ir ją reiškiant viešai, yra demokratinės ir pilietinės visuomenės pagrindas. Bendruomenės gyventojų pilietiškumo ir savanorystės plėtros tikslas – skatinti visuomenės narių aktyvumą per nevyriausybinės organizacijas, stiprinti šių institucijų gebėjimus bei ugdyti stiprias filantropijos tradicijas.

Savanorystė gali būti konstruktyvus būdas atstovauti savo interesų grupėms per aktyvią veiklą. Tokiu būdu atstovavimas tampa ne tik deklaracijomis ir reikalavimais, bet konkrečia veikla siekiant geresnių sąlygų pažeidžiamoms grupėms.

Pilietinio sąmoningumo augimas skatina gyventojus suvokti, kad savanoriškas darbas ir solidarumas telkiant vietos bendruomenę yra vienas iš greičiausių būdų spręsti vietos problemas ir kad tai yra pirmas žingsnis formuojant savanorystės tradicijas bei plėtojant pilietinę visuomenę.

Įvairaus amžiaus žmonių, visų pirma jaunimo, užimtumas yra pirminė nusikalstamos veiklos bei kitų žalingų įpročių prevencijos priemonė. Savanorystė suteikia jauniems specialistams neįkainojamą praktiką profesinėje srityje ir galimybę vidutinio bei vyresnio amžiaus žmonėms rasti mėgstamą laisvalaikio užsiėmimą ir padėti kitiems. Įvairiose šalyse veikiančios nevyriausybines organizacijas bei kitos socialinę, kultūrinę, sportinę ar kitą visuomenei patrauklią veiklą vykdančios organizacijos siekia į savo veiklą pritraukti kuo daugiau savanoriškai veiklai nusiteikusių žmonių.

Savanorystės tradicijų kūrimas ir plėtojimas padeda spręsti visuomenėje kylančias problemas gerokai mažesniais kaštais. Pritraukus daugiau žmonių savanoriškai veiklai, būtų galima pasiekti geresnių rezultatų mažesniais sąnaudomis, kadangi išnaudojamas turimas asmenų potencialas, už kurį nereikia mokėti papildomo darbo užmokesčio.

Žmonės dirbtų motyvuojami ne pinigais, bet aiškiai savanoriškos veiklos organizatorių suformuota ir jiems patrauklia bei priimtina forma.

Skatinant savanorišką veiklą šalyje, būtina stiprinti ir ne pelno organizacijas bei plėtoti jų institucinius ir žmogiškuosius išteklius, formuoti tokių organizacijų infrastruktūrą. Kiekvienai institucijai reikalingi kvalifikuoti specialistai, kurie užtikrintų sklandų kasdienį darbą.

Aktyviai veikiančios vietos bendruomenės parodo, kad savo jėgas suvieniję vietos gyventojai gali nuveikti gerokai daugiau nei samdomi ekspertai bei supančią aplinką padaryti malonesnę ir patogesnę. Taip pat savanorių atlikti arba orientuoti į ilgalaikiškumą, nes jie siekia minimaliomis sąnaudomis pasiekti geriausių rezultatų. Taip dalį vietos savivaldos tiesioginių ir netiesioginių funkcijų gali vykdyti patys gyventojai. Savanoriškos veiklos iniciatyva vietos lygiu padeda suvienyti vietos gyventojus, skatina juos jungtis į organizacijas bei rengti savarankiškus projektus, siekiant planuoti savo veiklą ir ją nuolatos plėtoti, ieškoti finansavimo projektams ir juos patiems įgyvendinti.

Vietos gyventojų dalyvavimas savivaldos procesuose yra deklaruojamas daugumoje ES nacionalinių šalių – narių savivaldą ir/ar viešąjį administravimą reglamentuojančiuose įstatymuose bei kituose teisės aktuose. Jau seniai pastebėta, kad visuomenės dalyvavimas vietos savivaldos sprendimų priėmimo procese gerokai padidina vietos savivaldos institucijų sprendimų kokybę, jų įgyvendinimo efektyvumą, poveikį tikslinėms grupėms ir formuoja teigiamą visuomenės nuomonę.

3. Piliečių dalyvavimas sprendimų priėmimo procesuose

Demokratijos ir pilietinės visuomenės raidą analizuojantys ekspertai pabrėžia, jog vienas esminių atviros, demokratiškos ir pilietinės visuomenės egzistavimo mato vienetų – tai aktyviai ir organizuotai veikiantis nevyriausybinis organizacijų sektorius.

● ● ●

Nevyriausybinis organizacijų, kaip laisva piliečių valia įkurtų ne pelno organizacijų gausa (asociacija, fondas ar neformali piliečių grupė) ir jų aktyvus vaidmuo visuomeniniame gyvenime yra vienas pamatinių pilietinės visuomenės egzistavimo elementų ir aktyvių gyventojų išraiškos formų. Būtent tokių organizacijų galimybės sukuria sąlygas piliečiams aktyviai dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose.

● ● ●

Tačiau nors piliečių dalyvavimas valstybės valdyme yra vienas iš svarbiausių demokratijos bei laisvos ir atviros visuomenės bruožų, tai sukelia problemų ir diskusijų ne tik ideologinių ar mokslinių, bet ir praktinių dalyvavimo sąlygų pritaikymo galimybių visumoje. Įvairios pasaulio šalys siekia efektyvesnio dialogo ir bendradarbiavimo su piliečiais, siekiant juos įtraukti į sprendimų priėmimo procesus, skatinant jų dalyvavimą valstybės valdyme.

Apskritai piliečių dalyvavimas derinant tam tikras viešosios politikos sritis ir įtakojant sprendimų priėmimą gali būti suprantamas kaip bendravimas tarp piliečių ir valdžios, kai valdžia informuoja piliečius ir juos išklauso, o piliečiai išsako savo nuomonę ir pageidavimus valdžiai. Piliečių dalyvavimo terminas aiškiai suprantamas ir dažnai vartojamas kalbant apie netiesioginio dalyvavimo formas, tokias kaip narystė interesų grupėje ar balsavimas rinkimuose, taip pat ir dalyvavimas nevyriausybinių organizacijų veikloje.

I klausimą, kodėl piliečių dalyvavimas sprendimų priėmimo procesuose yra veiksmingas ir svarbus valstybės valdymui, galima būtų atsakyti tokiais teiginiais⁷:

- tai skatina visuomenės ir vietos valdžios dialogą;
- pagerina valdžios institucijų veiklos skaidrumą bei atskaitomybę, tokiu būdu sukuriant sąlygas geram valdymui;
- padeda spręsti tam tikro regiono problemas ir kartu padeda užtikrinti, kad į piliečių nuomonę būtų atsižvelgta priimant politinius ir programinius sprendimus;
- padeda nustatyti bendruomenės poreikius ir prioritetus;
- sudaro galimybę gauti būtinos reikiamos informacijos geriausiam sprendimui priimti ir suteikia galimybę paaiškinti žmonėms reikalo esmę, kai būtina priimti sudėtingą ar nepopuliarų sprendimą;
- leidžia valstybės tarnautojams parodyti piliečiams, kad jie išmano savo darbą ir jį dirba atsakingai, tarnauja piliečiams;
- gali paskatinti bendruomenės kūrybingumą, leidžia panaudoti piliečių gabumus;
- ugdo abipusį pasitikėjimą;
- gali padėti valstybės tarnautojams spręsti konfliktus, pasiekti konsensą ir užtikrinti piliečių paramą;
- gali padėti koreguoti ir tobulinti programas, siekiant užtikrinti visuomenės paramą;
- leidžia gauti visuomenės paramą, nes žmonėms patinka, kai klausiami jų nuomonės svarbiais klausimais, ypač tais, kurie turi jiems tiesioginės įtakos ir kurie leidžia jiems pasijusti reikšmingais.

Tačiau dažnai žmogaus laisvėms ir pačiai demokratijai kyla pavojai, kai atskiri individai ar visuomenė nerodo susidomėjimo valdžios institucijų veikla, kuomet tiesioginis gyventojų dalyvavimas viešųjų reikalų tvarkyme dažniausiai suvokiamas tik kaip piliečių dalyvavimas rinkimuose. Vertinant valdžios ir piliečių dialogą galima pabrėžti, jog „konsultacijos su pilietine visuomene ir suinteresuotomis grupėmis gali prisidėti prie viešosios politikos skaidrumo ir turinio kokybės bei sėkmingo politikos sprendimų įgyvendinimo ir tobulinimo atgalinio ryšio metu“.⁸

⁷ Laura Stračinskienė „Piliečių dalyvavimo galimybės priimant sprendimus Vyriausybės ir savivaldybės lygmeniu“. Kn. „Kaip pažaboti korupciją“. Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 4

⁸ Ramūnas Vilpišauskas ir Vitalis Nakrošis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas. 2003, 54-55.

Lietuvoje dar nėra pakankamos kritinės masės piliečių, aktyviai dalyvaujančių politiniame gyvenime, todėl galima konstatuoti, jog dauguma jų, sąmoningai ar ne, yra linkę leisti priimti sprendimus atitinkamiems valstybės tarnautojams, o taip pat stokoja pilietinės savimonės. Kitaip tariant – nesant pakankamai dideliui skaičiui formalizuotų piliečių grupių – nevyriausybinių organizacijų, piliečių galimybės dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose yra menkos. O tai sąlygoja ir pilietinės visuomenės brandumo lygį.

4. Sąlygos, ribojančios pilietinės valios išraišką

Dalyvavimo valstybės valdyme teisėmis dauguma piliečių nesinaudoja dėl nežinojimo, t.y. informacijos asimetrijos ar jos nebuvimo. Taip pat ir dėl galimo apatiškumo išorinei aplinkai, t.y. dažnas nepasitikėjimas ne tik valdžia bei jos institucijomis, bet ir savimi kaip asmeniu, ką dažnai sąlygoja piliečių neturtas ir paprasčiausiai baimė, jog kritikuojant valdžią ji gali atsisukti prieš patį pilietį. Tačiau šiuo atveju verta pastebėti, jog valdžia – tai ne koks nors hipertrofuotas darinys, kuris pasiruošęs kenkti piliečiams, o paprasčiausiai tam tikra žmonių grupė, kurie yra piliečių išrinkti arba sudarantys valstybės tarnautojų institutą.

Valdžios galių sureikšminimo neigiamą aspektą A. Degutis apibūdina taip, jog „dažnai hipostazuojama valstybė (valdžia), kai apie ją kalbama tarsi ji būtų sprendimų priėmimo ir veiksmų subjektas. Tačiau sprendžia ir veikia ne ‚valstybė‘, ne ‚valdžia‘, o tam tikri individai, kurių veiksmams kiti individai teikia specifinę prasmę“.⁹ Šis apibūdinimas pažymi, jog tarpasmeninių santykių principą tarp individų – ne tarp piliečių ir tariamos ‚valdžios‘, tačiau tarp žmonių, lemia tik jų galios ir įtakos išskirtinumas bei svarba.

Verta sutikti ir su vienu iš pliuralizmo šalininkų R. Dahlo nuomone, jog „valdžia yra išskaidyta tarp skirtingų grupių, skirtingų politikos sričių, ir ją struktūrizuoja viena kitą keičiančios mažumos, o ne koks nors konkretus elitas“.¹⁰ Taigi, kad ir kokie būtų valstybių valdymo modeliai – laisvosios rinkos ir kapitalizmo, kur prioritetas teikiamas pasiūlos ir paklausos modeliams bei viešojo sektoriaus mažinimo, ar gerovės valstybės, kuomet valstybė užima paternalistinį vaidmenį visuomenėje, vis tik demokratinėse šalyse piliečių dalyvavimas yra svarbus veiksnys.

R. Dahlas ir C. E. Lindblomas, nagrinėdami sprendimų priėmimo procesą priėjo teisingos išvados, jog ten, kur stiprų kapitalą turintis verslo sektorius savo interesais nusveria visas kitas interesų grupes, ypačingai tose šalyse, kuriose piliečių ir bendro pilietinės visuomenės dalyvavimo lygis yra labai žemas. Nors šie mokslininkai ir tikėjo, jog pliuralistinėje visuomenėje vis tik įmanoma pasiekti interesų balansą, o verslo galią gali neutralizuoti kiti interesai, tačiau vėliau jie padarė išvadą, jog liberalioji demokratija pirmiausia tarnauja kapitalistinės sistemos interesams, ir ši problema turi būti

⁹ Algirdas Degutis, *Individualizmas ir visuomeninė tvarka*. Vilnius: Eugrimas. 1998, 60.

¹⁰ Robert Dahl, *Who Governs?: Democracy and Power in an American City*, Yale University Press, New Haven, Conn., 1961, cit. iš Wayne Parsons, *Viešoji politika: Politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas*. Vilnius: Eugrimas. 2001, 133.

sprendžiama ne kapitalistinės santvarkos naikinimo būdu, o kuriant atviresnę ir teisingesnę demokratiją.¹¹

Taigi todėl aktyvių piliečių ir nevyriausybinių organizacijų vaidmuo valstybės valdyme didėja, siekiant demokratijos procesų ir pilietinės visuomenės plėtros. O tuo pačiu metu prisidedant prie korupcijos apraiškų mažinimo viešajame sektoriuje bei politikų ir tarnautojų atskaitomybės ir atsakomybės didinimo prieš kiekvieną visuomenės narį.

5. Viešosios politikos formavimas kartu su piliečiais

Dabartinės demokratijos sąlygomis R. Dahlas rekomenduoja siekti tokios padėties, kuriai esant politinis gyvenimas taptų viena iš svarbiausių visų žmonių gyvenimo dalimi. Laswelo teorijos išvadoje – viešoji politika galėtų būti vertinama kaip visos visuomenės viešojo gyvenimo pasirinkimas, piliečiams dalyvaujant ir formuojant įvairias viešosios politikos sritis. Tam, kad piliečiai galėtų plačiai įsitraukti į įvairius jiems patiems reikšmingus politinius reikalus, reikia, kad visiškai demokratiška sistema atitiktų šiuos kriterijus¹²:

- *veiksmingas dalyvavimas*, kuomet sudaromos galimybės dalyvauti sprendimų priėmimo ir išsakyti savo argumentus;
- *įsąmoningas supratimas*, kai galima sužinoti arba pateikti savo argumentus dėl to, koks sprendimas konkrečiu klausimu būtų pats geriausias interesų grupei;
- *balsavimo lygybė lemiamu tarpsniu*, užtikrinanti asmens pasitikėjimą savo balso ar įgaliojimų suteikimo atžvilgiu;
- *darbotvarkės kontrolė*, kuomet ji yra formuojama kartu su piliečiais
- *įtraukimas*, konkrečios valstybės piliečiams suteikiant įgaliojimus spręsti jiems patiems rūpimus ir klausimus ir tenkinti savo teisėtus interesus.

Apskritai besiplėtojant įvairioms visuomenės įtraukimo į valdymo procesus formoms, siekiama, jog piliečiai nebūtų vien tik viešosios politikos vartotojais, jie turi kurti ją kartu. Tokį piliečių dalyvavimo reiškinį „skatina viešojo sektoriaus reformos, įtraukiančios į jį rinkos bei „tinklo“ organizacinių formų ir taip siaurinančios vėberiškosios biurokratijos valdas“.¹³

Poreikis gerinti viešąjį valdymą ir įtraukti visuomenę į sprendimų priėmimo procesą susijęs su piliečių poreikių patenkinimu, kuriant tinklinius, socialinius ryšius, kuriais tenkinamas ne siauras, tačiau viešas interesas.

¹¹ Robert Dahl and C. E. Lindblom, *Politics, Economics and Welfare*. Papers, New York, 1953/1976, cit. iš Parsons, 236

¹² Laura Stračinskienė „Piliečių dalyvavimo galimybės priimant sprendimus Vyriausybės ir savivaldybės lygmeniu“. Kn. „Kaip pažaboti korupciją“. Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 5-6

¹³ Gary Mattson, „The promise of Citizen coproduction: some persistent issues“, *Public administration*, 40:51-56, 1986, cit. iš Parsons, 476

Atsižvelgiant į tai, jog žmoniškosios žinios yra gana ribotos ir fragmentiškos, taip pat vertinant ir tai, jog valdžios institucijos neturi pakankamų resursų sureguliuoti ir sukoordinuoti visą reikiamą informaciją ar veiksmus, visuomenės nariai imasi savarankiškų žingsnių dalyvauti viešosios politikos formavimo ir įgyvendinimo procesuose. Atskiri „individai dažnai veikia kolektyviai, jie jungiasi į grupes, kooperatyvus, brolijas, klubus, kuria politinius ar pusiau politinius junginius. Tačiau kokių motyvų vedami jie gali taip veikti, kokius savo interesus tenkindami jie jungiasi į bendruomenes, kaip jie gali kalbėti bei veikti kolektyvo, bendruomenės ar visuomenės vardu – visa tai yra aiškintini ir ginčytini socialinės teorijos ir politinės filosofijos klausimai“.¹⁴

Taigi, vertinant šiuos veiksnius, skatinančius viešojo sektoriaus reformas ir modernizacijos plėtrą, galima pastebėti, jog tuo pačiu moderniosios ir automatizuotos visuomenės prarado bendruomeniškumo ir socialinio solidarumo jausmą. Dauguma visuomenės narių nelinkę burtis į kolektyvinius junginius, siekiant ginti ar patenkinti viešąjį interesą, veikiau atvirksčiai – didesnę įtaką ir resursų turintys asmenys linkę ginti savo siaurus asmeninius interesus.

Tai jokiū būdu neskatina pavienių piliečių kaip individų, neturinčių asmeninio intereso, dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose ar valstybės valdyme, o tuo labiau efektyviai išspręsti viešojo intereso problemas, susijusias su valdžios sektoriumi. Todėl ne tik piliečių įtraukimas į sprendimų priėmimo procesus, bet ir gyvybiškai svarbus socialinis ryšys tarp piliečių ir valdžios turėtų būti skatinamas per įvairius socialinius junginius, pradedant neformaliomis grupėmis, tinklais (*tinklu dar vadinamas socialinis organizacijų bendradarbiavimo ryšys*)¹⁵ savanoriškomis asociacijomis bei geografiškai apibrėžiamomis bendruomenėmis ir baigiant mokyklomis, šeimomis, bažnyčiomis bei profesinėmis sąjungomis. Apibendrintai – plėtojant nevyriausybinį organizacijų sektorių, suteikiant sąlygas iniciatyvai iš apačios turėti visas galimybes dalyvauti viešųjų reikalų tvarkyme.

6. Nevyriausybinių organizacijų samprata, jų vaidmuo valstybės valdyme

Šiame skyriuje analizuojamas nevyriausybinių organizacijų apibrėžimas bei tokių organizacijų dalyvavimo reikšmė valstybės valdyme. Matyt taikliausiai visuomeninį sektorių, į jį įtraukiant ir NVO, apibūdino L. Stračinskienė, pateikusi bendrą visuomeninių institutų grupės apibūdinimą:

„Visuomenės dalyvavimas viešajame administravime Lietuvoje įgyvendinamas įvairias būdais: pavienių asmenų ir interesų grupių veikla, rengiant viešus svarstymus, pranešimus ir komentarus, organizuojant demonstracijas, vykdant rinkimines kampanijas bei lobizmą, dalyvaujant nevyriausybinių organizacijų, profsąjungų, politinių partijų bei kitų visuomeninių junginių veikloje.

¹⁴ Degutis, 64.

¹⁵ Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centras, *Savivaldybių ir nevyriausybinių organizacijų partnerystė*. Vilnius: Diremta, 2001, 59.

Piliečiai veikdami kartu gali daryti didesnę įtaką valdžiai ir jos priimamiems sprendimams, todėl šiuolaikinėse valstybėse pagrindiniai organizuoto poveikio dariniai yra interesų grupės, nevyriausybinių organizacijos ir politinės partijos. Visi jie priskirtini visuomeninių susivienijimų grupei.¹⁶

Vienas iš svarbiausių atviros visuomenės bruožų – nevyriausybinių organizacijų, kurios aktyviai skleidžia savo idėjas, stengiasi gerinti vietos gyvenimo sąlygas ar padeda tiems žmonėms, kuriems pagalba labiausiai reikalinga, gausa. Nevyriausybėmis organizacijomis (NVO) jos vadinamos pabrėžiant, kad yra įkurtos ne valdžios iniciatyva.

Jas galima būtų vadinti savanoriškomis organizacijomis, pabrėžiant, kad jos įsteigtos laisva žmonių valia ir kad žmonės į tokias organizacijas buriasi bei jas remia savanoriškai. Tą akcentuoja ir savanoriškas (nevyriausybines) organizacijas analizavę R. J. Butler bei D. C. Wilson, kurie pabrėžia nevyriausybinių organizacijų vaidmens stiprėjimą tiek socialinėje, tiek ir bendroje visuomeninėje erdvėje.¹⁷ Lietuvoje šiuo metu galima pastebėti nevyriausybinių organizacijų sektoriaus vaidmens stiprėjimą iš kitos pusės, atskleidžiant valstybės nepajėgumą ir/ar nenorą teikti tas paslaugas, kurių iš jų buvo tikimasi tarp įvairių piliečių grupių. Taip pat ir įgalinant piliečius burtis savų interesų atstovavimui ir aktyvios pilietinės pozicijos išraiškai.

Prieš pradėdant analizuoti, ką iš tiesų galima vadinti nevyriausybine organizacija, verta paminėti, jog 2010 m. LR Vyriausybė priėmė „Nevyriausybinių organizacijų plėtros koncepciją“, pagal kurią yra apibrėžta nevyriausybinių organizacijos sąvoka. Lietuvoje nevyriausybėmis organizacijomis laikomos asociacijos, labdaros ir paramos fondai bei dauguma viešųjų įstaigų, kurioms būdingi šie požymiai:

- juridinis asmuo;
- prigimtinė nepriklausomybė nuo valdžios ir valdymo institucijų;
- ne pelno paskirstymo principas (gautas pelnas nėra paskirstomas tarp steigėjų, darbuotojų ar narių, o investuojamas į pagrindinę įstatuose numatytą veiklą);
- savivalda ir savanoriškumas (laisvas narių įstojimas ir išėjimas);
- tarnavimas visuomenės labui;
- nėra siekiama valdžios ir dalyvavimo rinkimuose;

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų pasaulio šalių, yra nesutariama dėl bendrojo nevyriausybinių organizacijų sąvokos apibrėžimo. Taip pat neaišku, ar dera nevyriausybėmis organizacijomis vadinti kitas ne pelno organizacijas – profesines sąjungas, religines bendruomenes ir bendrijas ir pan., kadangi pastarųjų organizacijų steigimasi ir veiklą numato ne tik atskiri Lietuvos Respublikos įstatymai, bet ir LR Konstitucijos nuostatos – „Profesinės sąjungos kuriasi laisvai ir veikia savarankiškai. Jos gina darbuotojų profesines, ekonomines bei socialines teises bei interesus.

¹⁶ Laura Stračinskienė „Piliečių dalyvavimo galimybės priimant sprendimus Vyriausybės ir savivaldybės lygmeniu“. Knyga „Kaip pažaboti korupciją“. Vilnius: Eugrimas, 2005, 7.

¹⁷ Richard J. Butler and David C. Wilson, *Managing Voluntary and Non-Profit Organisations: Strategies and Structures*, Routledge, London, 1990, 14

Visos profesinės sąjungos turi lygias teises“; „Bažnyčių bei kitų religinių organizacijų būklė valstybėje nustatoma susitarimu arba įstatymu“.¹⁸ Tačiau viena yra tikrai aišku, jog nevyriausybinėmis organizacijomis nėra laikomos politinės partijos, kadangi pastarųjų pagrindinis tikslas yra politinės valdžios siekimas – kandidatų kėlimas rinkimams į vietos savivaldybes, Lietuvos Respublikos Seimą bei Europos Sąjungos Parlamentą.

Panašaus nevyriausybinių organizacijų apibrėžimo laikosi ir Europos Komisija, viešai pateiktame diskusiniame dokumente, kuriame NVO išskiria kaip organizacijas, kurios a) nesiekia pelno; b) turi oficialius veiklos nuostatus; c) dalyvavimas organizacijų veikloje yra savanoriškas bei d) kurios yra nepriklausomos, ypatingai nuo valdžios ar verslo sektoriaus institucijų, politinių partijų.

Europos Komisija laikosi nuomonės, jog visiškai nėra svarbu, ar organizacija vienija vos kelis, ar keliolika tūkstančių narių. NVO gali teikti paslaugas, daryti įtaką viešajai politikai. Galiausiai Europos Komisija verslo sektoriaus asociacijas ir profesines sąjungas taip pat būtų linkusi priskirti prie NVO sektoriaus, tačiau nuo tuo apsiriboja, siekdama NVO sektoriui skirti „Trečiojo sektoriaus“ vietą visuomenėje.¹⁹

Nevyriausybinių organizacijų sektorius yra apibūdinamas įvairiais terminais, tokias kaip „pelno nesiekiantis“, „ne pelno“, „ne komercinis“, „savanoriškas“ ir kitaip. Iš kitos pusės, nevyriausybinių organizacijų nėra vien tik savanorišku pagrindu paremtos iniciatyvos, kadangi jos yra juridiniai vienetai samdantys darbuotojus, o ieškodami finansavimo ar teikdami mokamas paslaugas, išlaiko ne tik pačią organizaciją, bet ir teikia visuomenei naudingą veiklą. Todėl Lietuvoje ir daugumoje kitų pasaulio šalių „savanoriškas sektorius“ yra labiau vadinamas „trečiuoju sektoriumi“ (pirmasis – valdžios ir valstybės institucijų, antrasis – verslo/pelno siekiančių įstaigų, trečiasis – nevyriausybinių organizacijų/ ne pelno).²⁰

Taigi, vertinant šiuos veiksnius, **nevyriausybine organizacija Lietuvoje galima vadinti tik tokias organizacijas, kurios įsteigtos laisva piliečių valia pagal LR Asociacijų, LR Labdaros ir paramos fondų bei LR Viešųjų įstaigų įstatymą.** Šiuo atveju verta akcentuoti tai, jog jokia savivaldos ar centrinės valdžios institucija nėra tokių organizacijų vienintelė steigėja bei kad šios organizacijos tenkina visuomenės interesus ir savo veikloje vadovaujasi LR Labdaros ir paramos įstatyme išvardytais visuomenei naudingais tikslais.²¹

Nepaisant to, kad terminas *visuomeninė organizacija* pastaruosius 10 metų buvo naudojamas įvardinti vienai iš nevyriausybinių organizacijų rūšių²², dabar jis tapo platesnis ir gali būti vartojamas, siekiant apibūdinti bet kurią ne pelno organizaciją, kuri vadovaujasi savanoriškumo bei nevaržomu asmenų įstojimo į organizaciją principais.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30), 35 ir 43 str.

¹⁹ Commission discussion paper. “The Commission and non-governmental organizations: building a stronger partnership”. Presented by President PRODI and Vice-President KINNOCK
<http://ec.europa.eu/civil_society/ngo/docs/communication_en.pdf>

²⁰ Remigijus Šimašius, *Ne pelno organizacijos: Prigimtis ir reglamentavimas*. Vilnius: Eugrimas. 2007, 20

²¹ LR Labdaros ir paramos fondų įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 7-128

²² LR Visuomeninių organizacijų įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 1653 (nebegalioja nuo 2004 m.)

Visuomeninėmis organizacijomis galima vadinti politines partijas, profesines sąjungas, religines bendrijas ir, žinoma, nevyriausybinės organizacijos – asociacijos, labdaros ir paramos fondus ir viešąsias įstaigas, kurios nėra įsteigtos valdžios institucijų.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje, kuriai 1992 metų spalio mėnesį vieningai pritarė piliečių referendumas, kviečiama kurti "atvirą, teisinę, pilietinę visuomenę".²³ Lietuvos nevyriausybių organizacijų veikla taip pat skirta visuomenės labui, jos stengiasi didinti visuomenės sąmoningumą ir neabejingumą svarbioms problemoms, ugdyti atvirą ir pilietinę visuomenę. Nevyriausybines organizacijas mažina visuomenės susipriešinimą bei didina socialinę integraciją, ugdo piliečių sąmoningumą.

Pliuralistinėje visuomenėje pilietis yra ne tik vartotojas, bet ir gamintojas, todėl jis turi būti traktuojamas kaip tas, kuris įneša kūrybinį indėlį į viešąją politiką. Ir A. Etzionio vadinamosios „bendruomeninės sąmonės“ ugdymas valstybei turi rūpėti ne ką mažiau nei ekonominio efektyvumo skatinimas.²⁴ Vertinant šiuo metu besiplėtojančius procesus, kuomet globėjiškos valstybės mažina viešąsias išlaidas ir prasideda anti-globėjiškos valstybės politikos vykdymas, tai reiškia, jog ir Lietuva, kaip šiuolaikinė moderni valstybė, turi priimti nevyriausybių organizacijų sektorių kaip svarbų partnerį reformuojant viešąjį administravimą bei plėtojant viešąją politiką.

Nevyriausybines organizacijas gali įnešti nemažą indėlį informuodamos visuomenę apie socialinius bei politinius reiškinius, ugdyti viešosios politikos institutų (angl. *think tanks*) atsiradimo iniciatyvas, formuoti socialinių paslaugų tinklą, plėtoti vyriausybės veiksmų skaidrumą ir kelti visuomenės sąmoningumo lygį bei skatinti visuomenę dalyvauti formuojant viešąją politiką, dalyvaujant sprendimų priėmimo procesuose ir apskritai valstybės valdyme.

Yra įvairių variantų, kaip interpretuojama tokia globėjiškos valstybės ir savanoriško sektoriaus vaidmenų restruktūrizacija. Tai priklauso nuo ideologinės pozicijos, pagal kurią dešiniųjų nuomone, globėjiškos valstybės įsigalėjimas eliminavus savanoriškų organizacijų paslaugas ir asmenų tarpusavio paramą buvo ne itin geras žingsnis.²⁵

Pabrėžiama, jog viešosios politikos ateitis priklauso nuo galimybių nevyriausybių organizacijų sektoriui įgauti daugiau galimybių teikti viešąsias paslaugas ir dalyvauti viešosios politikos formavime, o valstybė savo ruožtu turėtų mažiau vyruoti viešajame gyvenime. Tuo tarpu kitos, kairiųjų ideologinės pusės nuomone, nevyriausybių organizacijų plėtra ir didėjantis jų vaidmuo viešojoje politikoje gali būti laikomas liberalios valstybės kapitalistinėje visuomenėje krizės apraiška.²⁶

---

²³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30)

²⁴ Amitai Etzioni, *The Active Society: A Theory of Societal and Political Processes*. New York: Free Press, 1968, 24

²⁵ Richard Gutch, *Contracting Lessons from the US*. National Council of Voluntary Organisations, London, 1992

²⁶ Martin Loney at. al. (eds), *The State of the Market: Politics and Welfare in Contemporary Britain*, London: Sage, 1991, 206

Lietuvoje nevyriausybinių organizacijų sektorius, iš dalies dėl ilgai trukusios sovietinės okupacijos, o ir iš kitos pusės dėl gana ilgai vyraujančios kairiųjų valdymo epochos, dar neturi pajėgumų aktyviai dalyvauti formuojant viešąją politiką bei visų sąlygų aukščiau apibrėžtiems svarbiems vaidmenims atlikti.

7. Nevyriausybinių organizacijų ryšiai su valdžios institucijomis

Kaip gi piliečiai gali įtakoti sprendimų priėmimą per nevyriausybines organizacijas, vadovaujantis teisine Lietuvos sistema, kokios sąlygos yra sudarytos įtraukti šalies gyventojus į sprendimų priėmimo procesus visais lygiais – nuo kaimo vietovės iki sostinėje įsikūrusios centrinės valdžios?

Visų pirma verta paminėti vieną pagrindinių įstatymų, kuriuo reglamentuojami viešojo administravimo institucijų veiklos principai ir kuris sudaro būtinas teises prielaidas įgyvendinti LR Konstitucijos nuostatą, jog *visos valdžios institucijos tarnauja žmonėms*. Tai LR Viešojo administravimo įstatymas²⁷, kurio įgyvendinimas skatina viešojo administravimo institucijų veiklos efektyvumą, garantuoja piliečių teisę į teisingą ir nešališką prašymų nagrinėjimą ir bendradarbiavimą su nevyriausybiniomis organizacijomis bei konsultacijas su piliečiais.

Tačiau viena ydinga šio įstatymo nuostata yra ta, jog konsultavimosi su nevyriausybiniomis organizacijomis būdus pasirenka pati viešojo administravimo institucija, jeigu įstatymu nėra nustatoma kitaip. Nors Lietuvoje yra praktinių pavyzdžių kaip nevyriausybinių organizacijų atstovai yra įtraukiami į sprendimų priėmimo procesus, tačiau iki šiol nėra aišku – kokiais kriterijais remiantis ir koku pagrindu būtent tos organizacijos yra kviečiamos atstovauti nevyriausybinių organizacijų, o dažnai net ir piliečių interesams.

Vertinant šį faktą, kyla pagrįstas klausimas – ar viešojo administravimo institucijai pasikvietus vienos ar kelių nevyriausybinių organizacijų atstovus į darbo grupes, komisijas ar visuomenines tarybas, jie turi pakankamą teisinį pagrindą priimti sprendimus? Tuo labiau – ar galima teigti, jog sprendimai priimti po konsultacijų su nevyriausybiniomis organizacijomis (naudojama daugiskaitos forma) arba dar plačiau – su visuomene?

Nors nevyriausybines organizacijas yra steigiamos vadovaujantis LR Asociacijų įstatymu²⁸ (būtina sąlyga ne mažiau kaip 3 steigėjai), LR Labdaros ir paramos fondų²⁹ bei LR Viešųjų įstaigų³⁰ įstatymais (pagal šiuos teisės aktus organizacijas gali įsteigti ir vienas asmuo), tai dar nesudaro prielaidų pastarosioms atstovauti visuomenės interesams, veikiau tik savo organizacijos nariams. Tokios pavienės organizacijos, nesudarydamos bendros NVO koalicijos, gali veikti tik kaip idėjų skeidėjai ar pasiūlymų teikėjai, tačiau jokių būdų savaime neatstovaujantys bendruomenės interesams bendrąją prasme.

²⁷ LR Viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 77-2975

²⁸ LR Asociacijų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 32-786

²⁹ LR Labdaros ir paramos fondų įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 7-128

³⁰ LR Viešųjų įstaigų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 68-1633

Taigi, vertinant nevyriausybinių organizacijų plėtrą kaip teigiamą pliuralizmo ir demokratinės visuomenės aspektą, piliečių įgalinimą dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose bei formuojant viešąją politiką, galima būtų daryti išvadą, jog nevyriausybinių organizacijų buvimas *pats savaimė* dar nesudaro pakankamo pagrindo manyti, kad jos plėtoja demokratinius procesus ir piliečių vardu įtakoja sprendimų priėmimus valdžios institucijose. Veikiau tai yra tik paskata stiprinti NVO sektorių bei skatinti piliečius aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime.

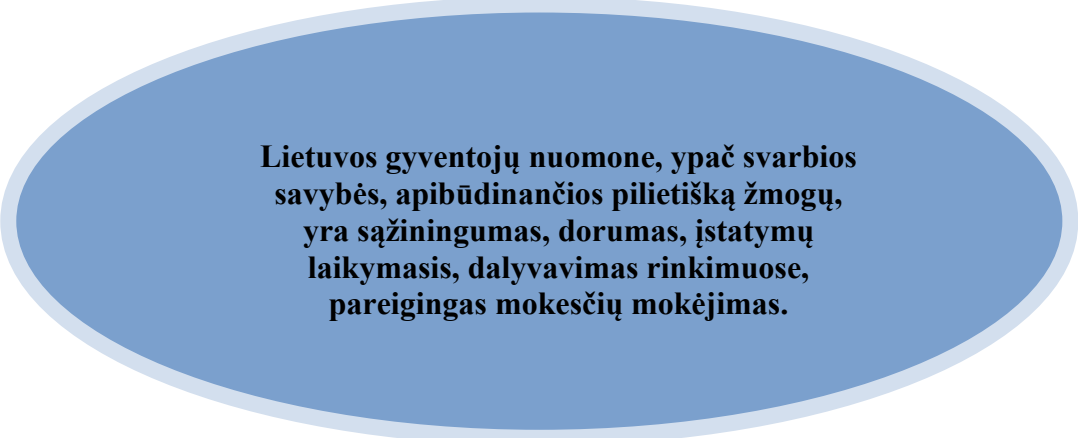
Plėtojantis atvirai ir pilietinei visuomenei, gyventojams (pradedant net ir mokyklinio amžiaus asmenimis) turėtų būti sudarytos galimybės nuolat pateikti konkrečias išvadas ir siūlymus – kaip nevyriausybinių organizacijų santykiai su viešojo administravimo institucijomis galėtų ar turėtų būti formuojami, remiantis ne tik teisės aktais, bet ir nusistovėjusia praktika, pačių organizacijų vertybėmis bei politine – socialine šalies sistema.

II. PILIETINIO UGDYMO PROCESO RAIDA LIETUVOJE

1. Pilietiškumo samprata Lietuvos gyventojų tarpe

Prieš pradėdant analizuoti pilietinio ugdymo proceso raidą Lietuvoje, verta būtų pristatyti Lietuvos gyventojų požiūrį į tai, kaip visuomenė suvokia pilietiškumo esmę. Nevyriausybinė organizacija „Vilmorus“ atliko sociologinę apklausą, kuria buvo siekiama išsiaiškinti, kiek pilietiškumas yra būdingas Lietuvos visuomenei.³¹

Reprezentatyvios apklausos metu buvo tiriama, kaip gyventojai suvokia pilietiškumą, kokios pilietiško žmogaus savybės yra būdingos jiems asmeniškai, koks yra Lietuvos gyventojų pilietinis aktyvumas (dalyvavimas rinkimuose, paramos ir labdaros teikimas, savo nuomonės reiškimas, dalyvavimas pilietinėse akcijose, dalyvavimas įvairių organizacijų veikloje).

Lietuvos gyventojų nuomone, ypač svarbios savybės, apibūdinančios pilietišką žmogų, yra sąžiningumas, dorumas, įstatymų laikymasis, dalyvavimas rinkimuose, pareigingas mokesčių mokėjimas.

Taip pat pilietiškas žmogus, Lietuvos gyventojų nuomone, turėtų būti savo šalies patriotu, domėtis savo šalies ekonominiu, socialiniu, politiniu gyvenimu, mokėti Lietuvos himną, žinoti Lietuvos istoriją, neemigruoti. Apklaustųjų nuomone, mažiausiai svarbu pilietiskam žmogui yra dalyvauti protesto akcijose bei dalyvavimą visuomeninėje veikloje.

Kalbėdami apie save, beveik visais atvejais respondentai sau rečiau priskirdavo pilietiško žmogaus savybes, nei kalbėdami apie idealųjį atvejį. Dažniausiai sau priskiriamos savybės buvo įstatymų laikymasis, sąžiningumas ir dorumas, pareigingas mokesčių mokėjimas.

³¹ http://www.nisc.lt/lt/files/main/Ataskaita_pilietiskumas_santrauka.pdf

Didžioji dauguma apklaustųjų save laiko pilietiškais žmonėmis, o beveik du trečdaliai didžiuojasi būdami Lietuvos piliečiais. Atsakydami į klausimą, kodėl nedalyvauja ar ne visada dalyvauja rinkimuose, respondentai dažniausiai sakydavo, kad nėra už ką balsuoti, ir kad jie netiki, jog kas nors pasikeistų.

Tik nedidelė Lietuvos gyventojų dalis per paskutiniuosius 12 mėnesių viešai reiškė savo pozicijas socialiniais, ekonominiais ir politiniais klausimais: pasirašė peticiją, rašė komentarus internete, dalyvavo viešose diskusijose, protesto akcijose. Dažniausiai tai darė besimokantis jaunimas, turintieji aukštąjį išsilavinimą, gaunantys aukštesnes pajamas, taip pat vilniečiai.

Be to, įdomus faktas, jog tik nedidelė apklaustųjų dalis dalyvavo piketuose ir demonstracijose, o nedalyvavusieji dažniausiai nurodė, kad jie netiki, jog jų dalyvavimas ką nors pakeistų. Tačiau vis tik beveik du trečdaliai Lietuvos gyventojų mano, kad lietuviai per retai reiškia savo poziciją viešai, protestuodami, piketuodami.

Aukščiau išvardinti sociologinio tyrimo rezultatai – prieštaringi. Iš vienos pusės su plačia gyventojų nuomone galima būtų sutikti, tačiau iš kitos pusės suvokiama, kodėl gyventojų požiūris į pilietiškumo sampratą yra iš esmės skirtingas nei jį apibūdina akademinės bendruomenės atstovai, tyrėjai, praktikai.

Suprantant, jog gyventojai visą krūvį asmens socializacijai ir brandumo ugdymui užkelia švietimo sistemai (86% respondentų teigia, jog prie pilietiškumo ugdymo labiausiai prisideda mokykla), verta pastebėti, kad lėta pilietinės visuomenės raida bei vis mažėjantis gyventojų pilietinis aktyvumas sąlygoja ribotą ar net abejotiną pilietiškumo pagrindų ugdymo mokykloje svarbą.

Siekiant patvirtinti arba paneigti šį faktą, svarbu išanalizuoti pilietiškumo ugdymo raidos pradžią ir proceso eigą Lietuvos mokyklinio ugdymo sistemoje.

Remiantis tuo pačiu „Vilmorus“ tyrimu, į klausimą „O kas turėtų rūpintis pilietiškumo ugdymu šalyje“ 76% respondentų atsakius „Valstybės institucijos“, galima pasidžiaugti, jog dar prieš dešimtmetį šalies valdžia tokių žingsnių jau ėmėsi:

- 1998 m. lapkričio 11 d. LR Vyriausybės nutarimu Nr. 1105 buvo patvirtinta pirmoji šalyje „Pilietinio ugdymo įgyvendinimo švietimo įstaigose programa“.
- 1999 m. balandžio mėn. Švietimo ir mokslo ministerijos Ugdymo turinio tarybos posėdyje nuspręsta nuo 1999 – 2000 mokslo metų pilietinės visuomenės pagrindų disciplina VII klasėje turi būti dėstoma pasirinktinai (skiriant valandų iš istorijos), VIII klasėje ši disciplina privaloma, o X klasėje mokyklos nuožiūra rekomenduota skirti 1-2 valandas.
- Nutarta, jog nuo 2000 – 2001 mokslo metų X klasėje pilietinės visuomenės pagrindai jau bus visuotinai privalomi.

LR Vyriausybei bei LR švietimo ir mokslo ministerijai priėmus šiuos nutarimus, buvo parengti ir išleisti pirmieji pilietiškumo ugdymo vadovėliai.

Išleistos pirmosios pilietiškumo ugdymui skirtos mokymo priemonės:

1. Aš – žmogus tarp žmonių (N. Letukienė, 1999)
2. Mes. Pilietiškumo ugdymo pagrindai (I. Zaleskienė, 1999; leidžiama iki 2004)
3. Žingsniai (V. Budzinauskas, 1999)
4. Žmogaus teisių mokymo vadovas (I. Zaleckienė, 1999)
5. Markas. Visuomenės tyrimas (R. Aškinytė ir L. Degėsys, 1999)
6. Pilietiškumo pagrindai (S. Bitlieriūtė, 2005; atnaujinama ir leidžiama kasmet);

Pradėjus dėstyti pilietiškumo ugdymo discipliną, pirminiai mokyklose atliktų apklausų rezultatai parodė, jog mokytojai į naujo dalyko įvedimą reagavo palankiai, argumentuodami, jog „disciplina patinka vaikams, nes kalbama apie realias juos supančias problemas, vaikai suvokia esą piliečiai“; „mokiniam sudaroma galimybė reikšti savo nuomonę, jiems patinka būti suaugusiais, kurti partijas ar būti meru“.³²

2. Pilietiškumo ugdymui skirtų mokymo priemonių analizė

Išsami pilietinio ugdymo galimybių analizė pristatyta 1998 m. išleistame leidinyje „Pilietinis ugdymas mokykloje“. Šiame leidinyje švietimo ekspertai pateikė išsamias ir kokybiškas išvalgas dėl galimybės integruoti pilietinės visuomenės pagrindų ugdymą į bendrojo lavinimo švietimo sistemą. Šis leidinys parengtas siekiant tinkamai įgyvendinti LR Vyriausybės 1998 09 11 nutarimu Nr. 1105 patvirtintą „Pilietinio ugdymo įgyvendinimo švietimo įstaigose“ programą.

Vieną iš pirmųjų pilietinio ugdymo programos rengėjų ir iniciatorių Lietuvoje galima laikyti M. Lukšienę, kuri dar 1996 metais parengė integruotą pilietinio ugdymo programos koncepciją. Šia švietimo reformos pradininkės iniciatyva pasekė ir kiti šalies mokslo atstovai bei švietimo ekspertai.

Kuriant pilietinio ugdymo sistemos turinį, ekspertai šios disciplinos idėją iškelia kaip vieną iš prioritetinių švietimo sistemos tikslų. Jie kelia mintį, jog visas mokyklos gyvenimas turi sudaryti sąlygas praktiškai mokytis demokratiškos gyvensenos (pvz. organizuoti mokyklų savivaldą, moksleivių tarybas) bei pateikia tokį pilietinio ugdymo apibūdinimą:

- Tai veiksminga socializacija, kai žmonių tarpusavio santykiuose įsiviešpatauja žmogaus teisių bei daugiakultūrinis požiūris;
- Efektyvi politinė socializacija, kai ryžtingai pasisakoma už atviros bei pilietinės visuomenės principus;
- Vaisinga jaunimo vitalinės energijos vadyba;
- Reprodukcinė švietimo sampratai būdingos simbolinės prievartos keitimas nebe galios, dominavimo, bet bendradarbiavimo santykiais;
- Gebėjimų ir įgūdžių gyventi nuolatinės kaitos sąlygomis ugdymas ir ugdymasis;

---

³² Švietimo ir mokslo ministerijos pilietinio ugdymo politika, Ričardas Totoraitis. Pilietinis ugdymas Lietuvoje, 2000

Šių pilietinio ugdymo apibrėžimų autorius taikliai pastebi, jog „tai ne vien pilietiniam ugdymui, bet visai švietimo sistemai tinkantys apibūdinimai, bei kad pilietinis ugdymas yra viena iš svarbiausių visos švietimo sistemos misijų“.³³

Tuo pat metu kitas pilietinio ugdymo programos autorius teigia, jog „pilietinės visuomenės pagrindų kurso paskirtis – suteikti specifinių žinių, formuoti specifinius įgūdžius, kurių moksleiviai negauna per tradicines pamokas mokykloje. Tačiau jei istorija mokykloje ir toliau laikysis akademinės pakraipos – visko gali būti... <...>“.³⁴

Autorius kelia būgštavimus, jog pilietinio ugdymo dalykas gali dubliuoti ar tiesiog atimti jau dėstomų dalykų turinį, todėl šios naujos disciplinos turinys turi būti iš esmės skirtingas, kitu atveju – tokie būgštavimai yra logiški ir pagrįsti.

Plėtojant pilietinės visuomenės pagrindų programos koncepciją, ekspertai pateikia integruotos pilietinio ugdymo krypties pranašumus. Teigiama, jog:

- Kai pamokos turinys integruotas, mokiniams lengviau ne tik įgyti žinių, bet ir ugdytis vertybines nuostatas;
- Integruotos pamokos padeda suprasti, kad visi įvykiai, vykstantys visuomenėje, yra tarpusavyje susiję;
- Tai leidžia pasijusti arčiau realaus gyvenimo, nes parodo ryšį tarp įvairių mokomųjų dalykų;
- Į problemų svarstymą sėkmingai įsitraukia net ir tie mokiniai, kurie nemėgsta akademinų disciplinų;
- Įvairių metodų naudojimas sudaro palankesnes sąlygas mokinių kūrybiškumui reikštis.³⁵

Pilietinės visuomenės ugdymo pagrindų programos kūrimo pirmojoje stadijoje buvo keliami integruoto turinio idėja, teigiant, jog kryptingam pilietiniam ugdymui mokyklose talkina visi dėstomi dalykai. Tam ypač svarbus visas mokyklos klimatas: visų lygmenų santykiai, savivalda bei demokratinis įvairių formų bendradarbiavimo organizavimas.

Pilietinės visuomenės ugdymo integravimas buvo orientuotas į istorijos, geografijos, gamtos mokslų, etikos, gimtosios kalbos bei kitų disciplinų turinį. Pagal šį integralumo principą keliami idėja, jog mokymo metodai turi padėti įtraukti mokinius į aktyvų, gyvą visuomenės gyvenimo problemų svarstymą, puoselėti smalsumą ir mokymosi motyvaciją, skatinti savarankišką mąstymą ir veiklą.

³³ Arūnas Poviliūnas. Kaita, pilietinis ugdymas ir individualioji programa. Pilietinis ugdymas mokykloje. 1998, Vilnius

³⁴ Laimutis Deveikis. Pilietinis ugdymas ir individualioji programa. Pilietinis ugdymas mokykloje. 1998, Vilnius

³⁵ Irena Zaleskienė. Pilietinio ugdymo sistema. Pilietinis ugdymas mokykloje. 1998, Vilnius

Todėl pilietinės visuomenės pagrindų kurso pamokose turėtų būti taikytini daugiausia aktyviu moksleivių dalyvavimu grindžiami mokymosi metodai: diskusijos, debatai, interviu, susitikimai, inscenizacijos ir panašiai.

Panevėžio „Nevėžio“ mokyklos mokytoja Kristina Ponelienė pateikė savo asmeninę patirtį, nuo 1996 m. dėstant pilietinės visuomenės pagrindų ugdymo dalyką dar jo oficialiai neįtraukus į bendrojo lavinimo švietimo sistemą. Vertinant šią konkrečią patirtį, galima pastebėti, jog ugdymo turinys, nesant oficialiai patvirtintiems vadovėliams ar dėstomojo dalyko kursui, iš esmės atitinka tiek ekspertų išvalgas, tiek ir pagrindinį pilietiškumo ugdymo pamatą – įvairiapusiškumas, kasdieninis savarankiškas mokymasis ir informacijos analizė, įvairių metodų taikymas, praktinis ir tiesioginis moksleivių dalyvavimas mokymosi bei ugdymo procese.

Viena pirmųjų Lietuvos mokyklose pilietinės visuomenės pagrindus pradėjusių dėstyti mokytoja K. Ponelienė savo patirtį pristato taip:

„Kiekvienos pamokos pradžioje keletą minučių aptariame, kas įvyko per šią savaitę valstybės ekonominiame, politiniame, kultūriniame gyvenime, užsienio politikoje. Skatinu vaikus skaityti spaudą, žiūrėti informacines laidas, <...> mokyti suformuoti savąją (nuomonę).

Ieškau kiekvienai pamokai įvairių darbo formų ir metodų, kurie padėtų moksleivius įtraukti į aktyvų, gyvą visuomenės gyvenimo problemų svarstymą. Per žaidimą (rinkimai, susirinkimas, mitingas ir kt.), susitikimus su įvairiais žmonėmis, išvykas ir pan., stebiu, kaip formuojasi vaiko pilietinės nuostatos“

Svarbu mokinių neperkrauti žiniomis, įvairinti darbo metodus“.³⁶

Klausimas – kaip tai galima padaryti, kai nuo 1999 metų buvo sudaryti standartiniai vadovėliai ir nustatyti mokymosi planai? Siekiant atsakyti į šį klausimą, žemiau pateikiama pilietinės visuomenės pagrindų ugdymo programos vadovėlių apžvalga bei jų turinio įvertinimas.

3. Pilietiškumo ugdymui skirto vadovėlio „MES. Pilietiškumo pagrindai“ analizė

Leidiny³⁷ pradėtas leisti nuo 1999 metų (1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004), tad šios dalies analizei pasirinktas paskutinis – šeštasis leidimas. Knyga skirta 10 klasės moksleiviams, rekomenduojama LR Švietimo ir mokslo ministerijos, kuri vadovėlį apdovanojo I-jo laipsnio premija.

Vadovėlis turi 4 skyrius: 1) Žmogus ir visuomenė 2) Politika 3) Lietuva pasaulio tautų bendrijoje 4) Demokratija. Tad siekiant susidaryti bendrą vadovėlio turinio vaizdą, leidinio trumpa analitinė apžvalga pateikiama pagal atskirus skyrius.

³⁶ Kristina Ponelienė. Pilietinės visuomenės pagrindų kurso dėstymo patirtis. Pilietinis ugdymas mokykloje. 1998 m., Vilnius

³⁷ Irena Zaleskienė. MES. Pilietiškumo pagrindai. Vadovėlis 10 klasei. 2004, Vilnius

Pirmojo skyriaus Žmogus ir visuomenė turinį sudaro, galima teigti, apmąstymai kas yra žmogus ir ką jis veikia šioje žemėje. Pateikiama nemažai informacijos, susijusios su biologijos dalyku (*žmogaus prigimtis, kūno raida bei psichosocialinis vystymasis, taip pat analizuojama ir žmogaus poreikių piramidė*). Vadovėlio pirmoji bei visos kitos dalys be aprašomojo teorinio pobūdžio pristatymų, kelia daug praktinių klausimų, į kuriuos moksleiviai pamokos metu turi atsakyti ir tais klausimais diskutuoti.

Tačiau siekiant suteikti gilesnį praktinio moksleivių užsiėmimų turinio vaizdą, verta būtų iškelti klausimą, ar žemiau pateikti klausimai kaip nors siejasi su pilietiškumo ugdymu bei ar įmanoma tokiomis temomis išprovokuoti klasės diskusiją, pamokai trunkant 45 minutes:

- „Pateikite prasmingos ir neprasmingos veiklos pavydžių“;
- „Sudarykite lentelę, aprašydami: kuo skiriasi jaunuolis nuo suaugusiojo“;
- „Ar esate patyrę nesėkmę: papasakokite klasės draugams kaip jautėtės ir elgėtės“;

Nepaisant šių kelių ištraukų iš pateikiamų praktinių užduočių ir atvirų klausimų, galima būtų teigiamai vertinti vadovėlio sudarytojų norą skatinti moksleivius mąstyti ir argumentuoti savo mintis, pradedant prigimtiniais, psichologiniais aspektais, baigiant klausimais apie *inkultūrizaciją* ar kokių radijo laidų moksleivis klausosi.

Tačiau vertinant Lietuvos švietimo sistemos sandarą, kuomet matematikos, istorijos, chemijos bei daugumos kitų dalykų pamokose skatinama įsiminti ir iškalti informaciją mintinai, tokia pilietiškumo ugdymo forma veda ne prie savi/-analizės, o greičiau prie dar vieno tokio paties mokymosi dalyko – privaloma, vadinasi, turiu išmokti, formos. Šiuo atveju svarbu dar kartą pabrėžti, jog pilietiškumo *išmokti* yra tiesiog neįmanoma. Pilietinę savimonę asmuo ugdo nuolat, kasdien susidurdamas su įvairiais iššūkiais ar sprendimais.

Antroje vadovėlio dalyje yra bandoma pristatyti politikos mokslą, valdžios struktūras ir politinių partijų vaidmenį valstybės valdžios institucijų formavime. Ši vadovėlio dalis tiesiogiai susijusi su politologijos mokslo dalyku, todėl neaišku, kodėl turėtų būti dubliuojama ir pertekliniu būdu pristatoma pilietiškumo ugdymo kurse. Be to, politikos analizės dalyje moksleiviams pateikiamos praktinės užduotys remiasi ir etikos/psichologijos mokymosi dalyko turiniu, siekiant paskatinti moksleivius pateikti savo nuomonę apie atskirų politinių partijų ideologijas.

Verta būtų pabrėžti, jog moksleiviams, nors ir būsimiems rinkėjams, yra svarbu suvokti valstybinę valdžių sąrangą ir partijų ideologinius skirtumus, tačiau tai turėtų būti analizuojama specialioje politologijos pamokoje.

Vadovėlyje pateikiamos partijų programų ištraukos, prezidentų ar kitų asmenų pavardės bei pasisakymai yra laikini – jie kinta nuolatos, todėl fundamentaliai mokslui turi būti skiriamas politologijos – kaip akademinio mokslo lygmuo.

Svarbu, jog moksleiviams būtų suteikiami gebėjimai vertinti esamą politinę situaciją bei suvokimą apie valdžių pasidalijimo principą, o ne suteikiamos žinios apie konkretaus prezidento pasisakymų ištraukas ar skatinamas gebėjimas argumentuoti politinės partijos šūkjį „Nusipelnėme gyventi geriau“.

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog praktiškai suvokti valdymo principus ir *valdymą* kaip reiškinį moksleiviai turi puikias galimybes dalyvaudami moksleivių savivaldos veikloje, dalyvaudami įvairių nevyriausybinių organizacijų veikloje (pvz. jaunimo politinių partijų organizacijos) ar net dalyvaudami valdžios simuliaciniuose žaidimuose – Lietuvos moksleivių Parlamentas, Europos moksleivių Parlamentas ir panašiai.

Trečioji vadovėlio dalis skirta pristatyti pagrindines Europos ir pasaulio organizacijas – Europos Sąjungą, Europos Tarybą, NATO aljansą bei Jungtines Tautas. Ši dalis neturi išskirtinės pridėtinės vertės, vertinant tokių pačių žinių suteikimą istorijos ar politologijos pamokose. Tad šios dalies vertinimas apsiriboja tik tiek, jog informacijos apie tarptautines organizacijas ir Lietuvos dalyvavimą jose moksleiviai gali gauti internete, nemokamai platinamuose leidiniuose ir žiniasklaidoje.

Paskutinėje vadovėlio dalyje yra nagrinėjama demokratijos samprata, pradedant istoriniu šios valdymo formos atsiradimo aspektu, baigiant pagrindinėmis demokratijos vertybėmis – kaip lygybės, nediskriminavimo, žmogaus teisių užtikrinimo, socialinių teisių principų pristatymu. Būtent šioje dalyje pasirodo pagrindinis šio dėstomo dalyko ir vadovėlio turinio aspektas, pavadinimu „Pilietinės visuomenės link“. Tačiau vadovėlio autoriai šioje dalyje pristato tik Lietuvos valstybės atkūrimo aktus, partizanų priesaikas, valstybinės vėliavos iškėlimo bei valstybės atmintinų dienų datas.

Taigi, trumpai apžvelgus kasmet leidžiamo (1999-2004) 6-tojo leidimo vadovėlio turinį, kurio tikslas suteikti 10 klasės moksleiviams *pilietiškumo ugdymo pagrindus*, galima daryti išvadą, jog tai yra daugiau politologijos, psichologijos, etikos bei istorijos dalykų samplaika.

Vargu, ar pilietiškumo pagrindų vadovėlio turinys paskatintų moksleivius kritiškai ugdyti savo asmenybę, remiantis aktyvaus ir pilietiško asmens vertybėmis, kadangi šio dėstomo dalyko turinys iš esmės neapima pilietinės visuomenės bei pilietiškumo sampratos pagrindų.

Tuo labiau, jog pilietiškumo ugdymo pagrindus dėstyti imasi tie patys istorijos, politologijos bei kitų sričių mokytojai. Šalyje pilietiškumo ugdymo dalykui dėstyti atskiri specialistai profesionalai nėra rengiami, o tai vargu ar sudaro prielaidas įtraukti atskirą ugdymo discipliną į bendrojo lavinimo programos kursą.

4. Atnaujinto vadovėlio „Pilietiškumo pagrindai“ analizė

Šių atnaujintų vadovėlių 8 ir 10 klasėms išleidimą sąlygojo Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. liepos 5 d. įsakymu Nr. ISAK – 1086 patvirtinta „Bendroji pilietinio ugdymo programa“.

Programoje teigiama jog „mokykloje būtina sudaryti sąlygas mokiniams ugdytis vidinį poreikį aktyviai veikti, ugdytis gebėjimą analizuoti kultūrinę, etninę, politinę, socialinę įvairovę bei dėl jos galinčius kilti konfliktus, ieškoti taikaus šių konfliktų sprendimo būdų; gebėjimą laisvai ir sąmoningai spręsti, vertinti ir apsispręsti atviroje, pliuralistinėje visuomenėje“³⁸.

Bendrojo lavinimo kontekste pilietinis ugdymas suprantamas kaip sudedamoji, integrali vaikų ir jaunimo socialinio ugdymo dalis, atliepanti europines švietimo demokratiniam pilietiškumui dimensijas.

Keliamas pilietinio ugdymo tikslas – padėti jaunuoliams įgyti pilietinių žinių ir ugdytis gebėjimus šias žinias panaudoti praktiškai. O pilietinio ugdymo pagrindinėje mokykloje paskirtis įvardijama kaip – ugdyti(s) pilietinę savimonę, apimančią savęs paties pažinimą, praktinę patirtį šeimoje ir bendruomenėje, vertybines nuostatas bei gebėjimus.

Programoje konstatuojama, jog pilietinis ugdymas turi vykti tiek neformaliai (moksleiviams dalyvaujant visuomeninėje veikloje, projektuose, moksleivių savivaldos kūrime ir pan.); tiek ir formaliai, pilietiškumo pagrindus dėstant 8 ir 10 klasės moksleiviams. Be to, pilietinis ugdymas turi būti integralus, apimantis holistinį švietimo modelį, t.y. visose mokymo disciplinose.

Salomėjos Bitlieriūtės parengtas vadovėlis „Pilietiškumo pagrindai“ 8 klasei, taip pat ir 10 klasei, savo turiniu yra kiek kitoks nei 1999-2004 metų pilietiškumo pagrindų vadovėlis „MES“. Naujasis pirmojo leidimo (2005 m.) vadovėlis yra iliustruotas ir susideda iš 5 skyrių: 1) Vaiko teisės 2) Žmogaus teisės ir laisvės 3) Demokratija mokykloje ir už jos ribų 4) Ūkis visuomenės gyvenime 5) Tautinis tapatumas ir globalizacija.

Nors vadovėlis yra parengtas siekiant moksleiviams pateikti praktinio pobūdžio informaciją, apžvelgti dabarties įvykius vaiko ar žmogaus teisių gynimo, įgalinti moksleivius suvokti valdymo ir savivaldos klausimų svarbą, vis tik pastebima 1) per daug perkrautos statistinės ir kasdien besikeičiančios informacijos, kuri neturi pridėtinės vertės pilietinio sąmoningumo ugdymui bei 2) vadovėlyje pateikta informacija ir dėstomas dalykas galėtų būti integruotas į istorijos, geografijos, etikos pamokas, o kita ugdymo dalis galėtų būti orientuota skatinant neformalųjį ugdymą, skatinant moksleivius dalyvauti mokyklų savivaldos veikloje, įvairiuose projektuose, renginiuose ir iniciatyvose ar akcijose.

---

³⁸ Bendroji pilietinio ugdymo programa. LR švietimo ir mokslo ministerija, 2004.

Pavyzdžiui, vietoje demokratijos ir savivaldos mokymo, moksleiviai galėtų būti labiau skatinami realiai dalyvauti mokyklos savivaldos kūrime ir jos veikloje, taip pat dalyvauti moksleivių tarybos ar šalies Moksleivių parlamento veikloje. Taip pat ir vietoj pamokos metu formalaus dėstymo apie rinkos ekonomiką bei ūkio raidą, moksleiviai galėtų būti raginami praktiškai dalyvauti tokioje veikloje – pavyzdžiui *Junior Achievement* projekte, kuriuo siekiama ugdyti moksleivių verslumo, mokesčių sistemos ir teisės į nuosavybę suvokimą. Integruojant šiuos dalykus į kitas formaliąsias disciplinas bei skatinant moksleivius dalyvauti neformaliajame švietime, būtų užtikrinamas tiek moksleivių popamokinis užimtumas, tiek jų pilietinio sąmoningumo ugdymas, tiek ir ilgalaikė šalies valstybės institucijų investicija į neformalaus ugdymo organizacijas.

Panašias išvadas ir pasiūlymus būtų galima pateikti ir 10 klasei skirtam vadovėliui, kurio turinį sudaro taip pat 5 skyriai: 1) Visuomenės sandara 2) Valstybė 3) Valdžia Lietuvoje 4) Įstatymo valdžia 5) Lietuva tarptautinėse organizacijose.

Atlikus 8 ir 10 klasių moksleiviams skirtų pilietiškumo ugdymui skirtų vadovėlių turinio analizę, galima teigti, jog tokio turinio dėstymą būtų galima integruoti į jau esamus mokymo profilius – istorijos, geografijos, literatūros, etikos ir kitas disciplinas. Tačiau pagrindinis dėmesys, siekiant dar mokyklos suole ugdyti pilietišką ir sąmoningą šalies pilietį, turėtų būti skiriama laisvė ir moksleivių savarankiškas pasirinkimas dalyvauti neformalaus ugdymo sistemoje – moksleivių savivaldoje, projektuose bei įvairiose akcijose už mokyklos ar jos ribose.

Tuo labiau, jog 2011 metais išleistas Pilietiškumo pagrindų pratybų sąsiuvinis, kartu su 2009 m. išleistu vadovėliu „Pilietiškumo pagrindai“ parengti pagal naują Istorijos bendrąją programą (2008). Vargu, ar pilietiškumo samprata ir dėstomas dalykas galėtų būti formuojami vien tik pasitelkiant istorijos bendrosios programos turiniu.

Teigiama, jog vadovėlyje pateikiama medžiaga grindžiama Lietuvos viešojo gyvenimo įvykiais, remiamasi informacija, susijusia su įvairiomis Lietuvos valstybės, visuomenės gyvenimo sritimis, remiamasi Europos ir tarptautinės teisės dokumentais. Knygoje pateikta medžiaga padės mokiniams įgyti žinių ir įgūdžių, būtinų pilietiniam raštingumui ugdyti, pilietinės kultūros pagrindams formuoti.

Vertinant mokymo dalyko turinio neatitikimą parengtiems vadovėliams, mokyklos verčiau turėtų skatinti iniciatyvą kviestis įvairius ekspertus ar atitinkamos srities žinovus trumpoms paskaitoms mokyklose, organizuoti moksleivių išvykas į susitikimus su institucijų, organizacijų atstovais ar žymiais visuomenės veikėjais.

Pilietiškumo ugdymas turi būti plėtojamas ne tik vadovėliniu pagrindu, bet ir neformaliomis priemonėmis, atveriant mokyklos sienas tiesiogine ir perkeltine prasmėmis. Moksleiviams turi būti sudarytos sąlygos susitikti su atitinkamais savo srities ekspertais mokyklose (teisininkais, politikais, švietimo ar pilietiškumo srities ekspertais, istorikais, tarptautinių organizacijų atstovais) bei skatinti moksleivius dalyvauti įvairiuose projektuose, kuriais skatinamas neformalus moksleivių švietimas.

5. Neformalaus švietimo svarba moksleivių ugdymo/-si raidai

Pilietinės visuomenės raida prasideda nuo sąmoningų, laisvų ir savarankišką iniciatyvą turinčių gyventojų šalyje, kurie niekuo neverčiami buriasi į asociacijas ar asmeniškai inicijuodami neformalių grupių veiklą bei akcijas. *Neformalus* principas šiuo atveju yra tiesiogiai susijęs su savarankiškumu, savanoriškumu bei iniciatyva, siekiant pokyčių tam tikrai visuomenės grupei.

Kiekvienas aktyvus visuomenės atstovas įtraukia kelis kitus bendraminčius į bet kokią aktyvią veiklą, taip burdami įvairias grupes pagal interesus, pomėgius ar socialines problemas. Neaktyvių ir apatiškų piliečių aktyvumo skatinimas prievartiniais būdais yra lygus gerai žinomam posakiui *kova su vėjo malūnais*.

Teisingai pastebėjo popiežius Jonas Paulius II, sakydamas, jog „mažesnė blogybė yra piktas ir valdžią kritikuojantis pilietis, nei apatiškas ir abejingas žmogus“. Abejingam žmogui prievarta įdiegti pilietiškumo pamatų būtų ne tik neįmanoma, bet ir žalinga, kadangi pilietiškumo ugdymas – tai ne vienkartinės pamokos ar žinių suteikimas. Pilietiškumas – tai gyvenimo procesas, nuolat ir visais gyvenimo etapais vis besikeičiantis mokymosi ir saviugdos procesas, reikalaujantis prisiiinti vis daugiau atsakomybės pasirinkimų horizonte bei suteikiantis vis naujus iššūkius, su kuriais susidoroti privalo pats žmogus.

Tad vargu, ar kas gavęs švietimo institucijos baigimo pažymėjimą, savo noru vėliau atsiverčia anksčiau mokytąsi dalykų vadovėlius (pvz. matematikos, fizikos, geometrijos ir pan.) tik tam, kad atsimintų ar dar kartą pagilintų savo žinias. Nereikalingos žinios ir informacija žmogui praeina su laiku – asmuo, įgavęs pagrindines švietimo sistemos žinias vėliau profesiniame gyvenime gilina tik į specifiką. O gyvenimiška patirtis ir sąmoningumo saviugda – tai nuolatinis nenutrūkstantis procesas, kuris turėtų būti užtikrinamas nuo vidurinės mokyklos suolo iki pat gilios senatvės. Kitaip tariant – mokymasis visą gyvenimą – taip turėtų būti suvokiamas pilietiškumo ugdymo dalykas, siekiant, jog pilietinės visuomenės dalyviai būtų nuolat besiuogdantys, išsilavinę ir sąmoningi šalies piliečiai, kuriantys ir atsakingi už savo šalies ateitį.

Todėl pagrindinis pilietiškumo ugdymas turi būti suvokiamas ne kaip atskiros disciplinos dėstymas, tačiau kaip integralus dalykas holistiniu požiūriu visoje mokyklinio ugdymo sistemoje bei kaip neformalaus švietimo dalis, skatinant įvairių nevyriausybinių organizacijų veiklą ir projektus, kuriuos inicijuoja patys moksleiviai.

6. Neformalaus švietimo idėjos mokyklų bendruomenėms

Visose Švietimo ir mokslo ministerijos bei LR Vyriausybės nutarimuose apie pilietinį ugdymą akcentuojamas ypatingas dėmesys neformaliajam švietimui, tačiau praktikoje toks dėmesys tėra tik popierinių nutarimų turinys. Skiriant didesnę dėmesį neformaliajam švietimui bei mokymosi visą gyvenimą propagavimui, pilietinės visuomenės idėja įgauti realią galimybę plėtrai bei žmonių sąmoningumui ugdymuisi.

Investuojant į kūrybiškos, atviros ir kuriančios visuomenės idėją, yra būtina tą pačią visuomenę išlaisvinti iš prievolės ir imperatyvių nuostatų vienai ar kitai veiklai – tam nuolatos turi būti sudaromos sąlygos asmeninio žmogaus pasirinkimo galimybėms, idėjų generavimui ir jų įgyvendinimui.

Be to, svarbu ne tik inicijuoti naujus projektus ar plėtoti novatoriškas idėjas, bet ir palaikyti jau pasiteisinusias idėjas bei projektus, ar iš jų susiformavusias organizacijas.

Pavyzdžiui, vienas švietimo srities ekspertas teigia, jog mokinių savivalda – geriausia terpė ugdyti demokratijos gebėjimus ir taikyti įgytas žinias praktiškai. Labai svarbu tinkamai panaudoti ir mokyklos tarybos teikiamas galimybes atstovauti moksleivių interesams bei dalyvauti svarstant ir priimant visai mokyklai svarbius klausimus per demokratiškai išrinktus jos narius.³⁹

Tad palaikant šią mintį – būtina plėtoti Lietuvos moksleivių parlamento veiklą. Apie šią organizaciją trumpai:

- ❖ **LIETUVOS MOKSLEIVIŲ PARLAMENTAS** yra demokratiškai renkama moksleivių institucija, atstovaujanti moksleivių interesams bei konstruktyviai dalyvaujanti kryptingos vaikų ir jaunimo politikos formavime.

Lietuvos moksleivių parlamentas (LMP) renkamas kas dveji metai, remiantis demokratinėmis rinkimų procedūromis. Parlamentą sudaro 95 moksleiviai, atstovaujantys visų Lietuvos miestų ir rajonų moksleivius.

Moksleivių parlamentas svarsto Lietuvos moksleiviams aktualius klausimus, problemas, teikia siūlymus valstybinėms institucijoms, inicijuoja diskusijas, įgyvendina projektus.

Pagrindinės Moksleivių parlamento funkcijos:

- a. atstovauti Lietuvos moksleivių interesams,
- b. analizuoti aktualius moksleiviams įstatymus,
- c. svarstyti aktualias moksleiviams problemas,
- d. reaguoti į aktualijas.

---

³⁹ Pilietinės kompetencijos pagrindai. Mokytojo knyga. 2006, Vilnius

Moksleivių parlamentas sudaro galimybę jaunuoliams dalyvauti, tvarkant tiesiogiai su jais susijusius reikalus bei yra dialogo, kuriuose svarstomi jaunimui aktualūs klausimai, partneris.

Lietuvos moksleivių parlamentas yra svarbus kiekvienam moksleiviui, kuris turi galimybę praktiškai susipažinti su demokratinių rinkimų procedūra, ugdyti socialinius ir demokratinius įgūdžius, aktyviai dalyvauti pilietinėje visuomenėje.

LMP susikūrė 2000 metais ir gyvuoja jau daugiau kaip dešimtmetį, yra sukaupęs gausią patirtį. Tai ryšys su Lietuvos valdžia, moksleivių idėjų įgyvendinimas. Kiekvienas Lietuvos mokinių parlamento narys vadovaujasi pagrindinėmis taisyklėmis:

- 1) **pagarba žmogui ir valstybei** – laikosi žmogaus teisių ir laisvių ir jas užtikrina, vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija ir teise bei LMP'o nuostatais, didina pasitikėjimą LMP;
- 2) **teisingumas** – vienodai tarnauja visiems Lietuvos mokiniams nepaisydamas jų tautybės, rasės, lyties, kalbos, kilmės, socialinės padėties, išsilavinimo, religinių įsitikinimų, politinių pažiūrų, amžiaus ar kitų skirtumų;
- 3) **sąžiningumas** – pareigas eina sąžiningai ir laikosi aukščiausių elgesio standartų, vengia situacijų, galinčių paveikti sprendimų, kurie sukeltų visuomenėje abejonę, priėmimą;
- 4) **skaidrumas ir viešumas** – nekelia abejonių dėl sąžiningumo priimdamas sprendimus, taip pat pateikia visuomenei savo elgesio ir sprendimų motyvus, visada laikosi atvirumo ir viešumo, išsakydamas savo, kaip Lietuvos mokinių atstovo nuomonę;
- 5) **padorumas** – elgiasi deramai pagal einamas pareigas, vengia situacijų, kai LMP nario elgesys kenktų LMP'o reputacijai ir autoritetui, vengia nesąžiningų pranašumo siekimo būdų, gautą oficialią informaciją naudoja tik pareigoms atlikti ir nesipelno iš jos;
- 6) **pavyzdžio rodymas** – deramai elgiasi visuomenėje, laikosi visuotinai pripažintamų dorovės, moralės ir etikos normų;
- 7) **nesavanaudiškumas** –tarnauja Lietuvos mokinių interesams, vengia tariamų ar tikrų viešų ir privačių interesų konfliktų, jiems iškilus, imasi visų reikiamų priemonių, kad jie būtų išspręsti greitai ir atitiktų visuomenės interesus, nenaudoja savo pareigų ar padėties siekdamas daryti įtaką kito asmens sprendimui, kuris galėtų būtų naudingas LMP'iečiui ar jo artimiesiems;
- 8) **nešališkumas** – neturi sutartinių ar kitų santykių, kurie galėtų kliudyti atlikti Lietuvos mokinių atstovo pareigas ir varžytų jo apsisprendimo laisvę priimant sprendimus, taip pat yra objektyvus priimdamas sprendimus ir vengia išankstinio nusistatymo;

- 9) *atsakomybė* – atsako už savo viešą elgesį, priimamus sprendimus ir atsiskaito už juos ne tik Lietuvos mokiniams bet ir visai visuomenei.

Daugiau apie Lietuvos moksleivių parlamentą: www.lmp.lt

- ❖ **LIETUVOS MOKSLEIVIŲ SAJUNGA** (LMS) — tai savarankiška, savanoriška nevyriausybinė organizacija, vienijanti mokinius, savo narius bendroms iniciatyvoms bei problemų sprendimui.

Lietuvos moksleivių sąjungos (LMS) istorija nėra labai ilga ar kažkuo ypatinga. Viskas prasidėjo 1996 metais, kuomet I-osios Lietuvos moksleivių konferencijos metu buvo įsteigta Respublikinė moksleivių taryba. Tai buvo tik Lietuvos moksleivių sąjungos užuomazga. Ši organizacija gyvavo neilgai ir jau 1998 metais gruodžio 13-14 dienomis Vilniuje vykusioje II-oje Lietuvos moksleivių konferencijoje organizacija buvo įregistruoti, o pavadinimą pakeisti į “Lietuvos moksleivių sąjungą“. 1999 m. gegužės 18 d. Lietuvos moksleivių sąjunga gavo oficialų nevyriausybės organizacijos statusą.

LMS vizija

Lietuvos moksleivių sąjungos vizija: vienyti ir atstovauti pilietiškus, nepriklausomus nuo socialinės aplinkos, aktyviai dalyvaujančius visuomenės gyvenime, vientisos žinių ir ekonomikos visuomenės dalyvius, kūrybingus ir savarankiškus mokinius.

LMS tikslai

Lietuvos moksleivių sąjunga siekia savo veiklos metu kuo efektyviau atstovauti visus Lietuvos mokinius bei ginti jų interesus. Kai kurie organizacijos tikslai, kurių siekiama veiklos metu, nesikeičia jau ilgą laiką, o kiti suformuluojami atsižvelgiant į naujus moksleivių poreikius bei problemas. Vykdydama savo veiklą Lietuvos moksleivių sąjunga:

- Skatina mokinių iniciatyvą, tarpusavio supratimą ir bendradarbiavimą;
- Atstovauja mokinius formuodama įtaką jaunimo ir švietimo politikoje bei bendraudama su valstybinėmis ir nevalstybinėmis institucijomis;
- Vienija Lietuvos mokinius bendroms problemoms spręsti;
- Renka, analizuoja ir propaguoja mokinių savivaldų veiklos gaires Lietuvoje ir užsienyje;
- Skatina konstruktyvią mokinių savivaldų veiklą, naudingą valstybei ir visuomenei;
- Plėtoja tarptautinius Lietuvos ir užsienio mokinių ryšius;
- Organizuoja susirinkimus, diskusijas bei konferencijas moksleiviams aktualiomis temomis.

Daugiau apie Lietuvos moksleivių sąjungą: www.moksleiviai.lt

❖ MOKOMASIS EUROPOS PARLAMENTAS

Tarptautinis projektas „Mokomasis Europos Parlamentas“ (MEP) skirtas bendrojo lavinimo mokyklų vyresniųjų klasių moksleiviams. Projekto tikslas - plėtoti jaunimo žinias apie Europos Sąjungos politiką įvairiose srityse bei sprendimų priėmimo tvarką, ugdyti europinę jaunuolių tapatybę.

Jaunuoliai simuliuoja Europos Parlamento darbą, svarsto aktualius ekonomikos, socialinių reikalų, užsienio politikos, aplinkosaugos, švietimo, kultūros ir kitų sričių klausimus, įtrauktus į EP darbotvarkę, susipažįsta su skirtingų ES šalių pozicija nagrinėjamaais klausimais.

Kiekvienais metais rengiamos šios pagrindinės veiklos:

- pirmininkų mokymas (2-3 d.). Parengiama sesijų vedėjų – pirmininkų komanda, kurie vėliau veda mokymus regioninėse ir nacionalinėse sesijose. Mokymus veda buvę (ankstesnių metų) MEP pirmininkai. Dalyviai supažindinami su parlamentinėmis procedūromis ir taisyklėmis.
- Tarpinės sesijos. Nuo 2007 metų moksleivių iniciatyva pradėtos rengti tarpmokyklinės sesijos Alytuje, Kaune, Panevėžyje ir Šiauliuose, kurios ilgainiui galėtų pakeisti regionines sesijas.
- regioninės ir nacionalinės sesijos (po 3-4 d.),
- geriausių atstovų dalyvavimas tarptautinėse sesijose (2 renginiai per metus įvairiose ES šalyse).

Prieš pradėdant vykdyti aukščiau nurodytas veiklas atliekami šie pasirengimo darbai:

- Temų ir nagrinėjamų klausimų parinkimas,
- Dalyvių darbo komitetų ir atstovaujamų šalių pasirinkimas,
- Dalyvių savarankiškas pasirengimas (informacijos surinkimas bei susipažinimas su šalies pozicija pasirinktu klausimu, klausimo aptarimas klasėje).

Mokymo struktūra:

- **Komandos formavimo užsiėmimai.** Padeda moksleiviams artimiau susipažinti, išmokti dirbti kartu, spręsti problemas bei užtikrina sklandų darbą komitetuose.
- **Darbas komitetuose.** Moksleiviai dirba komitetuose, svarsto pasirinktą klausimą, diskutuoja. Rengiami rezoliucijų projektai. Vėliau moksleiviai svarsto rezoliucijas delegacijose, rengia savo pasiūlymus Generalinei asamblėjai.
- **Generalinė asamblėja.** Asamblėjoje svarstomos kiekvieno komiteto rezoliucijos, delegacijų pozicijos, atstovų argumentai, balsuojama.

Projektas ES šalyse įgyvendinamas nuo 1994 m., Lietuvoje – nuo 2003 m. „Mokomojo Europos Parlamento“ nacionalinis organizatorius Lietuvoje – viešoji įstaiga „Europos namai“. Ilgalaikiai projekto partneriai ir rėmėjai Švietimo ir mokslo ministerija, Užsienio reikalų ministerija, Lietuvos Respublikos Seimas ir Europos Komisijos atstovybė Lietuvoje.

Daugiau apie Mokomąjį Europos Parlamentą: www.mep.lt

- ❖ **„LIETUVOS JUNIOR ACHIEVEMENT”** – ne pelno organizacija, jaunimo verslo ir ekonominio švietimo programų lyderė Lietuvoje. Ekonomika, laisvoji rinka, verslo praktika – tai verslininkų naudojami terminai, bet jais apibūdinami principai daro įtaką kiekvieno gyvenimui. Jaunimas turi pasirengti pats kurti savo ir šalies ateitį, todėl svarbu, kad jau dabar pradėtų mokytis šių sąvokų.

Misija

Ugdyti Lietuvos jaunimą laisvosios rinkos dvasia, mokyti suprasti verslą ir ekonomiką, puoselėti iniciatyvą, verslumą ir lyderio savybes

Bruožai

- LJA siekia padėti moksleiviams suprasti visuomenėje veikiančius ekonomikos dėsnius.
- Visose programose moksleiviai dalyvauja nemokamai - jas remia verslo bendruomenė ir fondai.
- Mokant naudojamos modernios metodikos, teorija siejama su praktine veikla.
- Mokytojo darbą papildo savanoris verslo konsultantas.
- LJA savo veikla siekia glaudžios švietimo ir verslo bendruomenės sąveikos.

Tikslai

- Padėti jaunimui suvokti laisvosios rinkos ekonomikos idėjas.
- Skleisti praktinį privataus verslo patyrimą.
- Gerinti busimų vartotojų ir verslininkų ekonominį išprusimą.
- Atkreipti jaunų žmonių dėmesį į jų pačių galimybes siekti savo gyvenimo gerovės.
- Sudaryti sąlygas glaudžiam bendradarbiavimui tarp švietimo sistemos ir verslo.

Istorija

“Lietuvos Junior Achievement” įsteigta 1993 metais, kai kovo 30 diena pagal “Junior Achievement International” susitarimą su Atviros Lietuvos fondu buvo įkurta Lietuvos “Junior Achievement” programa, kuri iki 1995 m. veikė kaip Atviros Lietuvos fondo padalinys.

1995 metu liepos 24 d. “Lietuvos Junior Achievement” įregistruota kaip savarankiška nevalstybinė ir ne pelno ekonominio švietimo įstaiga. 1998 m. spalį “Lietuvos Junior Achievement” perregistruota į viešąją įstaigą.

“Lietuvos Junior Achievement” yra “Junior Achievement Worldwide” asocijuotoji narė ir nuo 1993 m. turi licenciją naudotis šios tarptautinės organizacijos mokomąja medžiaga, ją modifikuoti pagal vietos poreikius.

Faktai

- **1993–2008** metais pagal LJA programas mokėsi beveik 150.000 mokinių, tarp jų 100.000 baigiamųjų klasių mokinių (11-12 kl.) ir 50.000 devintų–dešimtų klasių mokinių.
- **2008–2009** mokslo metais pagal LJA programas mokosi apie 20.000 mokinių: 13.000 baigiamųjų klasių mokinių ir 7.000 aštuntų–dešimtų klasių mokinių.
- **2008–2009** mokslo metais pagal LJA programas mokomasi virš **250** mokyklų **120** Lietuvos vietovių.
- Parengta ir išspausdinta virš **20** pavadinimų vadovėlių, bendras visų vadovėlių tiražas virš **200.000** egzempliorių.
- **1993–2008** m. LJA verslo kompiuterinio modeliavimo konkursuose (vyksta internetu) – Lietuvos čempionatuose dalyvavo daugiau negu 5.000 komandų, daugiau kaip 14.000 mokinių.
- Tarptautiniuose kompiuterinio modeliavimo konkursuose dalyvavo daugiau nei 1000 komandų, Lietuvos komandos 3 kartus tapo pasaulio varžybų nugalėtojais (2001, 2003 ir 2008 metais) ir prizinininkais, Europos varžybų nugalėtojais ir prizinininkais (2004, 2005, 2006, 2007 metų čempionatai).
- Europos komisija savo dokumentuose teigiamai atsiliepia apie Junior Achievement – Young Enterprise verslumo ugdymo programas ir veiklą, teikdama juos kaip geros praktikos pavyzdžius, ypač akcentuodama pasiekimus vystant mokomųjų mokinių bendrovių veiklą.
- LJA, būdama tarptautinio tinklo narė, panaudodama geriausią pasaulinę patirtį, gali pasiūlyti daugybę ekonominio ir finansinio raštingumo, verslo etikos bei verslumo ugdymo programų.
- Kasmet susitikimuose su moksleiviais dalyvauja virš **150** verslo konsultantų – privačių įmonių savininkų, direktorių bei vadybininkų.

Renginiai, varžybos, konkursai. „Lietuvos Junior Achievement“ mokykloms paruošė virš 10 skirtingų verslo ir ekonomikos mokymo programų, rengia daug įvairių verslo ir rinkos ekonomikos varžybų ir konkursų. Tai – Lietuvos VEMP čempionatas, geriausios mokinių bendrovės konkursas, investuotojo konkursas, „Bankų konkurencijos“ varžybos, Pasaulio „Hewlett–Packard“ VEMP varžybos, reklamos konkursai, vasaros stovyklos, ekskursijos į verslo įmones. Bendradarbiaujant su verslo įmonėmis kasmet rengiami įvairūs verslo, reklamos konkursai mokiniams ir studentams.

Programos 11-12 klasių moksleiviams: „Ekonomika ir verslas“, „Mokomoji mokinių bendrovė“, „Kelias į sėkmę“, „Kaip tapti lyderiu“, „Vadybos ir ekonominio modeliavimo pratybos“ (VEMP), „Bankų modeliavimo pratybos“, „Imitacinė prekyba vertybiniais popieriais“.

Programos 9-10 klasių moksleiviams: „Mano ekonomika“, „Veikianti įmonė“, „Tarptautinė rinka“, „Kompiuterinio modeliavimo pratybos pagrindinei mokyklai“.

Daugiau apie „Lietuva Junior Achievement“: www.lja.lt

- ❖ **PROJEKTAS „DRĄSINKIME ATEITĮ“** – tai sėkminga jaunų žmonių neformalaus ugdymo priemonė, skatinanti jaunų žmonių saviugdą, lyderystę, asmeninę iniciatyvą, kūrybiškumą, verslumą, ruošianti juos aktyviam ir prasmingam dalyvavimui visuomenės gyvenime.

Viešojoje erdvėje šiandien dažnai diskutuojama ne tik apie tai, kaip patobulinti mokyklų mokymo programas ar egzaminų tvarką. Vis daugiau dėmesio skiriama jaunimo neformaliajam ugdymui. Stengiamasi ne tik suprasti, bet ir patenkinti jauno žmogaus pažinimo, lavinimosi ir saviraiškos poreikius, padėti jiems tapti aktyviais visuomenės nariais.

Lietuvos mokyklose projektas įgyvendinamas jau penktus metus. „Drąsinkime ateitį“ dalyvauja 744 mokyklos, kurios išsirinkusios daugiau nei 8.500 „Garbės galerijos“ narių, per mokslo metus surengė 5.443 susitikimus. Projektas vienija 3.844 aktyvius mokytojus, daugiau nei 23.000 mokinių – savanorių.

Be „Sėkmės pamokų“ – susitikimų su žymiais, nusipelnusiais žmonėmis, kurie įrašomi į mokyklos „Garbės galeriją“ – „Drąsinkime ateitį“ įgyvendina pilietiškumą ir patriotiškumą, verslumą, kūrybiškumą ir asmeninę iniciatyvą skatinančius projektus. Didelę dalį projektų mokyklų bendruomenės vykdo savo iniciatyva.

Projekto veiklose gali dalyvauti visos Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos, ugdančios 8-12 klasių mokinius. Veiklą mokyklose, koordinuojami mokytojų organizuoja aktyviausi moksleiviai, kuriems „Drąsinkime ateitį“ – puiki galimybė realizuoti savo idėjas, atsiskleisti bei tobulėti.

Daugiau apie projektą „Drąsinkime ateitį“: www.drasinkimateiti.lt

❖ **KONSTITUCIJOS EGZAMINAS**

2007 m. rugsėjo 29 d. pirmą kartą Lietuvos istorijoje organizuotas Konstitucijos egzaminas buvo skirtas ne tik įprasminti Konstitucijos 15-ąjį gimtadienį, bet ir atkreipti visuomenės bei politikų dėmesį į svarbiausią šalies teisinį dokumentą.

Egzamino dieną į savivaldybių paskirtas sales pasitikrinti žinių atėjo per 800 šalies gyventojų. Kiti į Konstitucijos egzaminui parengto testo klausimus galėjo atsakyti savarankiškai, tiesiog namuose. Testas buvo paskelbtas internete. Daugelis gyventojų vėliau apgailėstavo neatėję laukti egzamino, mat testo klausimai jiems pasirodė gana lengvi.

Iniciatyva pasitikrinti savo žinias sparčiai plečiasi. Pirmosios šią idėją ėmėsi įgyvendinti kai kurios savivaldybės, pasiūliusios po Konstitucijos egzamino likusius nepanaudotus testus mokykloms, savivaldybių darbuotojams.

Projekto organizatoriai kone kasdien sulaukia aktyvių piliečių skambučių, laiškų, kurie dėkoja už surengtą egzaminą, pačią projekto idėją, praneša, kad taip pat prisijungė prie egzamino dalyvių ir užpildė testą, siūlo, kaip įtraukti pasyvesnes visuomenės grupes. Taigi Konstitucijos egzaminas vyksta toliau nesiekiant garsinti dalyvavusiųjų skaičių ar jų parodytas žinias.

Konstitucijos egzamino rengėjai pasirašė sutartį su viešąja įstaiga "Drąsinkime ateitį", kuri į projektą ketina papildomai įtraukia per 700 bendrojo lavinimo mokyklų ir gimnazijų. Didžiausias Lietuvoje visuomeninis projektas "Drąsinkime ateitį", Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija ir Lietuvos žurnalistų sąjunga kviečia spalio 25 d. būti pilietiškais ir švęsti Konstitucijos dieną.

Konstitucijos dienos proga organizuojamas Konstitucijos egzaminas bendrojo lavinimo mokyklose. Moksleiviškas, jaunatviškas renginio pavadinimas – testas "Ką žinau apie savo šalį?".

Testą sudaro 25 klausimai. Kiekvienas jų turi po keturis skirtingus atsakymų variantus, iš kurių vienas teisingas. Bandoma paklausti apie Lietuvos himną, kaip sudaroma santuoka, kokia yra valstybinė religija ir kitų klausimų. Šį testą Vilniuje, Konstitucijos egzamino metu, laikęs septintos klasės mokinys teigė, jog klausimai tikrai nesunkūs, o testą pats išsprendė greičiau nei per 10 minučių.

"Kai šalyje tiek visuotinio abejingumo, intrigų ir nesutarimų, turime atsigręžti į pradžią. Juk prieš daugiau nei 15 metų nekėlėme pilietinės tapatybės klausimo, eilė prie duonos neerzino, nes nebuvo kito pasirinkimo – tik kantrybė, neieškojome kelių svetur, o stengėmės išsaugoti ir puoselėti tai, ką turime brangiausio – laisvę, nepriklausomybę, tautą. Šiandien siekiame sukurti dar vieną pilietinę tradiciją, dar vieną išsiilgtos tautos vienybės simbolį, kuris Konstitucijos dieną burs mus prie lietuviškumo, pilietiškumo ir tautiškumo šaltinių", teigia "Drąsinkime ateitį" projektą vadovė Agnė Zalanskaitė.

Daugiau apie Konstitucijos egzaminą: <http://www.tm.lt/tm/Konstitucijosegzaminas>

❖ AKCIJA DAROM

DAROM – kasmetinė visuotinė akcija, kuomet visoje Lietuvoje renkamos atliekos. Akcija startavo 2008 m., po sėkmingos tokio tipo akcijos Estijoje. Pirmojoje akcijoje dalyvavo apie 3.000 savanorių ir ji savo mastu gerokai nusileido estiškai, tačiau jau 2009 m. akcija buvo masiškesnė nei Estijoje. Ji tapo kasmetine ir pritraukia vis daugiau švarios gamtos entuziastų.

Akcija pradėta rengti ir kitose šalyse: Latvijoje, Slovėnijoje, Portugalijoje, Brazilijoje, Indijoje, Rusijoje, Ukrainoje ir Moldovoje.

2012 metais akcija DAROM rengiama pusėje pasaulio šalių.

Akcija DAROM pagrįsta savanorių iniciatyva sutvarkyti aplinką, tačiau prie jos prisideda valstybinės, savivaldos institucijos bei atliekų tvarkymo verslas: atliekų surinkimo ir perdavimo bendrovės, padedančios išgabenti surinktas atliekas, aprūpinti akcijos dalyvius maišais. Prieš kiekvieną akciją internetu parenkami atliekų surinkimo taškai, paskiriami už juos atsakingi koordinatoriai. Atliekų rinkimas vykdomas užmiesčiuose, parkuose, pamiškėse, paupiuose ir kitose neurbanistinėse vietose, retai tvarkomose komunalinių tarnybų.

Daugiau apie akciją DAROM: www.darom.lt

Čia pateikta tik kelios šalyje, ypatingai moksleivių tarpe, gerai žinomos iniciatyvos ir projektai, kuriais skatinamas jaunų žmonių pilietiškumo ugdymas tiek moksleivių savivaldos formavime, dalyvavimo sprendimų priėmimo ir valstybės ar net Europos Sąjungos valdymo procesuose, tiek ir pilietinės iniciatyvos, skatinančios aplinkos tausojimą ar verslumo ugdymą.

Lietuvoje veikia ir dauguma kitų projektų bei iniciatyvų, kurias inicijuoja bei įgyvendina tiek patys moksleiviai ar jų bendraminčiai, tiek ir mokyklos, kitos švietimo įstaigos ar valstybės institucijos. Galima būtų paminėti įvairius fondus ir programas: Jaunimo tarptautinė bendradarbiavimo agentūra, Jaunimo reikalų departamentas prie LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Švietimo mainų ir paramos fondas, savivaldybių jaunimo reikalų koordinatoriai ir jaunimo iniciatyvoms finansuoti skirtos programos ir panašiai.

Tad skatinant ir plėtojant neformalaus ugdymo idėją, remiant įvairių organizacijų (Ateitininkų, Skautų, įvairių jaunimo organizacijų, neformalių susivienijimų) projektus, pilietiškumo mastas ir suvokimas apie atsakomybę bei realųjį dalyvavimą sprendimų priėmime būtų ženkliai didesnis, nei formalios pilietiškumo pamokos mokyklose pagal parengtus ir visuotinai taikomus mokymosi vadovėlius su pratybomis.

III. UŽSIENIO ŠALIŲ PILIETINĖS VISUOMENĖS RAIDA

Šioje dalyje bus apžvelgiamos D. Britanijos, Švedijos, Jungtinių Amerikos Valstijų bei Baltarusijos šalių pilietinės visuomenės politikos formavimo ir įgyvendinimo situacijos, identifikuojant kiekvienos šalies pilietiškumo plėtros tradicijas, reglamentuojančios teisinės bazės pagrindinius bruožus (išryškinant šios teisinės bazės palankumą ar trūkumus pilietinės visuomenės plėtrai), pilietiškumo politikos įgyvendinimo mechanizmus (analizuojant susijusius veikėjus – institucijas ar organizacijas, jų tarpusavio sąveikas, susijusias su pilietinės visuomenės plėtros politika), šalyje veikiančias pilietiškumą skatinančias programas, finansavimo mechanizmus ir sritis, kuriose dažniausiai yra akcentuojamas pilietinės visuomenės stiprinimas, savanoriauti linkusias visuomenės grupes.

Šalys pasirinktos pagal tokius kriterijus – 2 vakarų pasaulio šalys (**D. Britanija ir JAV**) kaip tradicijų ir kultūrinių skirtumų šalys, kuriose vyrauja rinkos ekonomika ir atviros visuomenės tradicijos, lyginant su posovietinėmis šalimis. Šiose šalyse pilietinės visuomenės tradicijos yra plėtojamos ilgus šimtmečius, todėl svarbu įvertinti šį aspektą ir kultūrinę įvairovę naujajame ir senajame žemynuose.

Švedija pasirinkta kaip šalis, kurioje populiacijos skaičiumi gyventojai yra vieni aktyviausių NVO narystės atžvilgiu visoje ES, taip pat pilietiškumo ir dalyvavimo visuomeninėje veikloje skaičius yra itin aukštas. **Baltarusija** pasirinkta kaip analizuojama šalis išsiskirianti savo izoliacija ir menkomis pilietinės visuomenės plėtros galimybėmis. Nors diktatoriškam režimui gyventojai priešinasi, organizuodami įvairias pilietines akcijas ir kampanijas, pilietinės visuomenės augimas yra varžomas valstybės teisinio ir diktatoriško valdymo aparato. Šios šalies pristatymas bus kaip alternatyvi reprezentacija kas yra pilietiškumas ir pilietinės visuomenės jėga bei žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimas.

1. Didžioji Britanija

Septintajame XX a. dešimtmetyje, didėjant gyventojų nusivylimui viešosiomis paslaugomis ir stiprėjant nepasitenkinimui dėl ribotų galimybių dalyvauti priimančiais sprendimus ir užsiimti bendruomenine veikla, vis daugiau žmonių ėmė įsitraukti į savanorišką veiklą, pradėjo augti savanoriškų organizacijų skaičius. Siekiant padėti savanoriams ir savanoriškoms organizacijoms įsitvirtinti socialinių paslaugų srityje bei įsteigti savanoriškos veiklos paramos organą, buvo pradėta vystyti savanoriškos veiklos infrastruktūra.

1979 metais pasikeitus vyriausybei, konservatorių iniciatyva atsirado „kontraktų kultūra“, turėjusi skatinti organizacijas pradėti valstybei teikti paslaugas. Buvo manoma, kad savanoriška veikla gali būti pigesnė alternatyva valstybės teikiamoms paslaugoms. Taip pat buvo tikima, kad savanorystė galėtų ir turėtų būti naudojama kaip priemonė skatinti jaunimą įsitraukti į pilietinę veiklą, o taip pat užtikrinti bedarbių užimtumą.

1997 metais leiboristams atėjus į valdžią, itin išaugo susidomėjimas savanoryste, kaip priemone įtraukti jaunimą į bendruomenes. Visoje Jungtinėje Karalystėje buvo pradėta aktyviai diskutuoti apie politines priemones, kuriomis būtų galima reguliuoti jaunimo savanorišką veiklą ir paskatinti pilietinį visuomenės atsinaujinimą. Šalis daugiausia dėmesio skyrė dviejų programų kūrimui – Tūkstantmečio savanorystės programai, orientuotai ne tik į jaunimą, bet ir į vyresnio amžiaus žmones bei etninių mažumų bendruomenes, ir Jaunojo savanorio iššūkiui (*Young Volunteer Challenge*).

Dabartiniame politiniame diskurse savanoriška veikla yra neatsiejama JK socialinės politikos darbotvarkės dalis, ir laikoma pagrindiniu elementu strategijose, skirtose skatinti socialinį įsitraukimą ir stiprinti individo bei grupių, ypač jaunimo, pilietiškumą. Jaunų žmonių savanoriška veikla tapo labai svarbiu politikos instrumentu, padedančiu spręsti klausimus, susijusius su jaunimo asmeniniu ir kolektyviniu pilietiškumu.

Apžvelgiant Jungtinės Karalystės savanoriškos veiklos istoriją, galima teigti, kad vyriausybė įvairiomis priemonėmis darė įtaką, skatino ir sudarė sąlygas savanoriškai veiklai šalyje. Savo ruožtu savanoriška veikla darė teigiamą įtaką įvairioms vyriausybės politikos sritims ir darbotvarkėms, o taip pat atnešė teigiamų pokyčių plačiajai visuomenei.

Ruošiantis 2012 metų Londono Olimpinėms žaidynėms, vienas iš svarbiausių tradicinių šio renginio siekių yra įkvėpti jaunąją kartą dalyvauti vietinėje savanoriškoje veikloje, kultūriniuose bei sporto renginiuose.

NCVO publikuotoje ataskaitoje⁴⁰ (2009 m.) pateiktos paskutinės valstybinio finansavimo tendencijos rodo, kad 2006 – 2007 metais savanoriškų organizacijų pajamos iš viešųjų šaltinių siekė 12 milijardų svarų sterlingų (beveik 50 milijardų litų). Į šiuos šaltinius įeina pajamos iš JK centrinės, vietinės ir regioninės administracijos, tarptautinių organizacijų, užsienio vyriausybių ir dalis nacionalinės loterijos. Iš šių 12 milijardų, 4,2 milijardai buvo savanoriškos dotacijos, o 7,8 milijardai – uždirbtos pajamos pagal sutartis. Ataskaita taip pat rodo, kad pajamos iš viešųjų šaltinių nuo 2000 m. kasmet auga.

Pagal JK Pilietinės visuomenės almanachą (2009), bendras savanorių indėlis į ekonomiką siekia 22,7 milijardus svarų sterlingų (apie 90 milijardų litų).

Pasak Savanoriškos veiklos tyrimų instituto (2007), savanorystė turėjo labai didelę įtaką Anglijos ekonomikai. 2003 metais 42% Anglijos ir Velso gyventojų bent kartą savanoriavo grupėje, klube arba organizacijoje – iš viso tai sudarytų maždaug 17,9 milijonų gyventojų. Per paskutinius dvylika mėnesių prieš tyrimą, kiekvienas savanoris savanoriškai veiklai skyrė 104 valandas. Bendrai paėmus, iš viso savanoriai dirbo 1,9 milijardą valandų. Tai prilygtų vienam milijonui visu etatu dirbančių darbuotojų. Skaičiuojant pagal vidutinį darbo užmokestį, savanorių indelio vertė buvo 22,5 milijardai svarų sterlingų.

---

⁴⁰ <http://www.ncvo-vol.org.uk/>

2. Švedija

Pilietinės visuomenės sąvoka arba apibrėžimas Švedijoje įsigalėjo taip pat palyginus neseniai – apie 1990 metus, tiek politinėje plotmėje, tiek ir akademiniam diskurse. Švedija pilietinę visuomenę sieja su tokiais apibūdinimais kaip „socialinis kapitalas“, įgalinimas“, „dalyvavimas valdyme“. Pilietinės visuomenės įgalinimas dalyvauti valdyme ir socialinio kapitalo kūrimas susiję su: (iš viršaus) globalizacijos padariniais, įstojimu į Europos Sąjungą bei neoliberalizmo apraiškomis Švedijos valdžios lygmenyje bei (iš apačios) aktyvių individų bei piliečių susibūrimų įtakojant bei prižiūrint valdžios priimamus sprendimus.

Švedijoje pilietinės visuomenės branduolys laikomas Trečiasis sektorius – nevyriausybių organizacijų, savanoriškų iniciatyvų plėtojimas. Švedija skatina nevyriausybių organizacijų veiklą ir ją remia, suprasdama, jog pilietinės visuomenės plėtojimas yra būtina sąlyga išlaikyti laisvą ir klestinčią visuomenę.

Švedijai pilietinės visuomenės kūrimas, kuris susijęs su aiškia neoliberalizmo ideologija, buvo tam tikras iššūkis ilgus metus vykdomai socialinės gerovės politikai (šalies Socialdemokratų partija buvo dominuojanti jau nuo 1933 metų). Tačiau nepaisant to, ne tik dešinėsios politinės jėgos, bet ir kairiųjų pažiūrų politinės partijos ėmėsi skatinti aktyvių piliečių šalies kūrimo, skatinant socialinio kapitalo augimą bei įgalinant piliečius dalyvauti valdyme.⁴¹

Šalis ypatingą dėmesį skiria ne tik savanoriškos veiklos plėtrai bei nevyriausybių organizacijų stiprinimui, bet ir pilietinės visuomenės švietimui. Šalyje vystomos „demokratinė mokyklų“ judėjimų iniciatyvos, formalaus bei neformalaus vaikų ir suaugusiųjų švietimo pilietiškumo ir demokratijos tematika organizavimu. Ypatingai daug dėmesio tam skiria įvairios švietimo asociacijos ir neformalaus ugdymo centrai.

Tokios organizacijos – asociacijos atsidaro dar 19 amžiaus viduryje ir šiuo metu yra vienos didžiausių bei populiariausių pilietinės visuomenės skatinimo ir švietimo judėjimų šalyje. Vėliau atsirado ir labdaros fondų organizacijos, kurios išskirtinai užsiima tik socialinių paslaugų teikimu pažeidžiamoms visuomenės grupėms. Švedija, matyt, yra viena nedaugelio šalių, kurioje gyventojai vieni aktyviausių dalyvių savanoriškoje veikloje ar priklauso kuriai nors nevyriausybinei organizacijai – net 86% šalies gyventojų vienaip ar kitaip susiję su aktyviu pilietiniu dalyvavimu trečiojo sektoriaus veikloje.⁴²

---

⁴¹ State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered. 2007, Sweden

⁴² The Role of Civil Society. The Case of Sweden in International Comparison. 2004, Sweden

3. Jungtinės Amerikos Valstijos

Pilietinės visuomenės organizacijų vienas pirmųjų sparčiausias kūrimosi etapas prasidėjo Jungtinėse Amerikos Valstijose 20 amžiaus pradžioje, kuomet turtingieji kūrė vardinius fondus padėti neturtingiems žmonėms, remti kultūrą, menininkus. Taip pat skatinti gyventojus kurti atvirą ir darnią visuomenę, drąsiai reikšti savo mintis ir nebijoti kritiškai vertinti valdžios priimamus sprendimus. Todėl savanoriška ir nepelno siekianti veikla turi galias tradicijas Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Terminas *labdaros organizacijos JAV* yra labiau paplitęs ir populiarus spaudoje bei kituose viešuose pranešimuose, siekiant apibūdinti nevyriausybinės organizacijas, nei savanoriškos organizacijos. Taip yra pirmiausia dėl to, kad tai apibūdina šių organizacijų prigimtį, t. y. teikti pagalbą socialiai remtiniems asmenims, ir pabrėžia jų finansavimo būdą, t. y. paramą gaunamą iš privačių rėmėjų. Terminas *nepriklausomas sektorius*, taip pat labai populiarus JAV, nes nusako specialų šių organizacijų vaidmenį, kurį jos atlieka sąveikaudamos su valstybės institucijomis ir kaip priemonė savarankiškam piliečių dalyvavimui politiniame bei socialiniame šalies gyvenime.

Tačiau praktikoje kaip ir kitose valstybėse terminas *nepriklausomas* nusako tik nevyriausybinių organizacijų teisinį ir filosofinį atskyrimą nuo valstybės valdžios institucijų, nes praktiškas šių organizacijų vystymasis iš dalies labai smarkiai priklauso ir nuo valstybės, jos politinės santvarkos ir vyraujančių politinių jėgų. Nevyriausybinių organizacijų veiklos proveržis JAV stebimas 1960 ir 1970 metais, tuo metu pradėjo kurtis organizacijos, dirbančios vystomojo bendradarbiavimo srityje, t. y. pagalbos teikimo mažiau išsivysčiusioms šalims. Tokiu būdu susikūrė visame pasaulyje gerai žinomos organizacijos kaip „Save the Children“ ir pan., ekspertų nuomone būtent dėl esminės paramos, kurią jos gavo iš valstybės institucijų.

1776 metų JAV Nepriklausomybės deklaracijoje parašyta, kad „visi žmonės gimsta lygūs, jie gauna tam tikras nepaneigiamas teises į gyvenimą, laisvę ir laimę“. JAV, greičiausiai labiau nei bet kurioje kitoje demokratiškoje valstybėje, dėl jų susikūrimo istorijos yra giliai įsišaknijęs filosofinis įsitikinimas dėl amerikiečių prigimtinių teisių kurti privačias asociacijas ir generuoti privačius išteklius taikiems tikslams.

JAV nevyriausybinių organizacijos gali būti trijų skirtingų tipų: juridškai neįregistruotos asociacijos, korporacijos arba globos organizacijos. JAV būdinga tai, kad formaliai bet kokia grupė žmonių susibūrusi į neformalią asociaciją be jokių valstybės institucijų patvirtinimo ar įregistravimo gali veikti kaip nevyriausybinių organizacija, turinti teisę atsidaryti sąskaitą banke, gauti paramą ir teikti paslaugas darant prielaidą, kad jos egzistuoja nesiekdamos už suteiktas paslaugas gautų pajamų išdalinti steigėjams ar organizacijos vadovams ir kad juose yra įdiegtos pagrindinės demokratiško valdymo taisyklės.

Negana to, šios organizacijos, gaudamos paramą iš verslo institucijų už joms suteiktą paramą, gali šias pasiūlyti atleidimui nuo dalies mokesčių mokėjimo.

Istoriškai taip ir susiklostė, jog dauguma nevyriausybinių organizacijų JAV veikia kaip oficialiai neįregistruotos asociacijos, atleistos nuo mokesčių mokėjimo.

Faktiškai visi esminiai socialiniai judėjimai prasidėję JAV, kurie išjudino ne tik Amerikos visuomenę bet ir padarė didelę įtaką pilietinėms iniciatyvoms kitose pasaulio valstybėse 1960, 1970 ir 1980 metais prasidėjo būtent nevyriausybinių organizacijų iniciatyva. Tai apima pilietinių teisų, aplinkosauginius, vartotojų, moterų, gėjų ar konservatyvių teisų visame pasaulyje gerai žinomus judėjimus.⁴³

Gyventojų aktyvumas ir dalyvavimas savanoriškoje veikloje skaičiais:^{44 45}

Duomenys pateikti sumuojant tyrimų rezultatus nuo 2008 iki 2010 metų:

- **62.7 milijonai** žmonių, dalyvaujančių savanoriškoje veikloje;
- **26.5%** gyventojų tiesiogiai dalyvauja savanoriškoje veikloje nuolat;
- **8.1 milijardai** valandų, skiriamų savanoriškoje veikloje per metus iš viso;
- **34.1** valandų per metus, skiriamų savanoriškai veiklai kiekvieno gyventojų;

4. Baltarusija

Baltarusijoje oficialiai neregistruotoms organizacijoms arba, kitaip tariant, neformalioms piliečių grupėms yra draudžiama užsiimti bet kokia organizuota veikla. Už bet kokią nesankcionuotą piliečių veiklą, net ir susibūrimus atitinkamoje patalpoje, nesant registruotai organizacijai gresia būti nuteistam pagal Baudžiamojo kodekso 193.1 straipsnį. Nepaisant to, aktyvūs ir pilietiškai nusiteikę asmenys vis tik išdrįsta dirbti pogrindžio sąlygomis, rengti manifestacijas ir piketus viešose Baltarusijos sostinės Minsko vietose. Dauguma organizacijų savo veiklą, t. y. nevyriausybines organizacijas registruoja kaimyninėse šalyse – Lietuvoje ar Lenkijoje, siekdami apeiti Baltarusijos bankinę sistemą bei galimą valdžios struktūrų persekiojimą.

Baltarusijos parlamentas 2011 m. spalio 3 d. per vieną dieną priėmė eilę įstatymų pataisų: asociacijų, politinių partijų, rinkimų organizavimo bei susirinkimų laisvės įstatymus,⁴⁶ kuriais suvaržomos bet kokios piliečių teisės ir laisvės reikšti savo mintis ir kritiką valdžios institucijų atžvilgiu. Asociacijų įstatymo pataisa netgi numato baudžiamąjį persekiojimą tų asmenų, kurie vykdys bet kokią nesankcionuotą veiklą, naudodamiesi banko sąskaitomis ar kitų finansinių įstaigų paslaugomis už Baltarusijos teritorijos.

⁴³ „Defining the nonprofit sector. A cross-national analyses“ by Lester M. Salamon and Helmut K. Anheier

⁴⁴ Prieiga internete <http://www.volunteeringinamerica.gov/national>

⁴⁵ <http://www.bls.gov/news.release/pdf/volun.pdf>

⁴⁶ <http://humanrightshouse.org/Articles/17109.html>

Tuo tarpu visos Baltarusijoje registruotos NVO yra griežtai prižiūrimos nacionalinio saugumo tarnybų. Tai yra paprasčiausia valdžios baimė stiprios ir organizuotos bei sąmoningos visuomenės atsiradimui. Daugumoje nedemokratiškos ar besivystančių šalių valdžios NVO veiklą ar pilietinės visuomenės aktyvistus traktuoja kaip keliančius grėsmę nacionaliniam saugumui (ar net terorizmo išpuoliams) bei siekiu *dehumanizuoti* visuomenę. Dažnai atvejais, nesant realių kaltinimų motyvų už pilietinę veiklą ar kritiką valdžios atžvilgiu, tokie asmenys yra pripažįstami sunkiais ligoniais, ilgiems metams uždarančiais juos į ligoninę, ar tiesiog už tariamus nusikaltimus baudžiant laisvės atėmimu.

Baltarusijoje pilietiškumo idėjas propaguoti imasi net D. Britanija, prieš kelis metus bendruomeniškumo dvasią bandydami eksportuoti į nedidelę Baltarusijos gyvenvietę. Apie 2009-2010 metus D. Britanijos princo Čarlzo fondas *Iveneco* miestelyje (netoli sostinės Minsko, 4800 gyv.) norėjo sutelkti vietos bendruomenę ir paskatinti ją aktyviau dalyvauti sprendžiant vietos bendruomenės reikalus. Forma buvo pasirinkta originali: fondas finansuos vaikų atrakcionų statybą, o miestelėnai susibūrę turi bendrai nutarti, kokių sūpynių jiems reikia, kur jas statyti, kaip dekoruoti ir t. t. Pačios karuselės būtų pasitarnavusios tik kaip pagalbini priemonė miestelio bendruomenės sutelkimui, kadangi svarbiausia šio projekto mintis – išjudinti miestelėnus, norint kad jie susipažintų tarpusavyje, diskutuotų, priimtų bendrus sprendimus, pasidžiaugtų sėkme ir vėliau nebebijotų naujų bendruomeninių projektų. Tačiau atomazga gavosi netikėta: miestelio vykdomasis komitetas princo fondui iškėlė sąlygą: niekam negalima minėti tikrojo finansuotojo vardo, o gyventojai turi manyti, jog atrakcionus jiems dovanoja vietos valdžia. Taigi projekto rezultatas išėjo be jokio vietos bendruomenės aktyvaus dalyvavimo efekto, o pati bendruomenė daugiau nesiėmė jokių visuomeninių iniciatyvų.

Visuomenė Baltarusijoje yra susvetimėjusi ir tas susvetimėjimas pasireiškia tuo, kad žmogus yra vienišas, atskirtas nuo bendruomenės ir atlieka tik mechaniškus vaidmenis. Todėl šiuolaikinė visuomenė žmogui tampa nepasiekiamą dėl jos nutolimo, griozdiškų struktūrų, kaip beprasmiškas dėl jos beasmens sudėtingumo. Atviros bendruomenės ar net pilietinės visuomenės idėja Baltarusijoje labai silpna. Bendruomeniškumo puoselėjimą slopina režimas, bandantis įtvirtinti lyderio autoritetą. Siekiant neprarasti užimamos padėties visuomenėje ir vengiant režimo bausmių, dažniausiai visuomenės nariai paklūsta autoriteto valiai ir tenkinasi mechaniškais vaidmenimis. Alternatyvų paiešką ir iniciatyvą slopina ne tik režimo kontrolė, bet ir nepasitikėjimas kitais bendruomenės nariais – nuogąstaujama dėl KGB agentų, informacijos nesaugumo. Sukurta baimės ir nepasitikėjimo atmosfera tik dar labiau stiprina susvetimėjimą ir trukdo atsirasti naujiems bendruomeniškumo daigams Baltarusijoje.⁴⁷

5. Pilietinės iniciatyvas ribojantys veiksniai įvairiose pasaulio šalyse

Europos Sąjungoje, kurioje yra per 84 milijonus skurdą patiriančių gyventojų, 2010 metai buvo paskelbti kovos su skurdu ir socialine atskirtimi. Sąvoka *skurdas* yra suprantama

⁴⁷ Baltarusijos iššūkis naujam ES politikai: ignoruoti reiškia legitimuoti (įteisinti), http://www.eesc.lt/public_files/file_1292591861.pdf

kaip pagrindinių materialinių išteklių (maisto, vandens, aprangos ar stogo virš galvos) neturėjimas. Tuo tarpu socialinė atskirtis labiau suprantama kaip nelygybės tarp turtingų ir mažiau pasiturinčių žmonių augimas, lyčių lygybės stoka, smurtas ir pagrindinių žmogaus laisvių bei teisių suvaržymas. Būtent žmogaus teisių bei laisvių perspektyva bei pilietinių iniciatyvų laisvės nebuvimas yra vienas esminių aspektų, siekiant apibūdinti nedemokratinę šalį.

Žmogaus laisvės ir teisės yra suprantamos kaip pagrindinė sąlyga piliečiams gyventi laisvoje ir demokratinėje šalyje, įstatymo rėmuose veikti laisvai bei turėti visas galimybes užimtumui, savo ir savo šeimos išlaikymui. Žmogaus laisvės ir pagrindinių teisių išraiška yra ne tik asmens galimybė į pagrindinį išsilavinimą ar privalomą medicininę pagalbą, bet ir teisė laisvai bei nevaržomai reikšti savo nuomonę viešai, burtis į asociacijas ar dalyvauti kitų nevyriausybinių organizacijų (NVO) veikloje.

Laisvė kurtis asociacijoms bei joms veikti nepriklausomoje šalyje – tai yra vienas esminių žmogaus teisių užtikrinimas demokratinėje valstybėje, suteikianti sąlygas ne tik kritiškai vertinti valdžios sprendimus, bet ir savarankiškai veiklai. Vienos galingiausių pasaulio valstybių – JAV valstybės sekretorė H. Clinton yra pasakiusi, jog „demokratijos veidas yra šalyje veikiančių nevyriausybinių organizacijų gausa bei sudarytos sąlygos pilietinės visuomenės aktyvistams veikti“. Taigi, kuo didesnė laisvė ir galimybės yra sudarytos piliečiams bei užtikrintos sąlygos nevyriausybinių organizacijų veiklai, tuo demokratiškesnė ir laisvesnė yra šalis. Iš kitos gi pusės – kuo labiau šios laisvės bei žmogaus teisės yra suvaržomos, tuo aiškiau galima identifikuoti šalies demokratijos stygių.

Įstatymų apynasris pilietinėms organizacijoms

Vienoje Azijos šalyje – Kazachstane 2010 m. priimtas lobizmo įstatymas, kurio pagrindu visoms šalyje registruotoms NVO yra uždrausta turėti bet kokius sąlyčio taškus su valdžios institucijomis ir politikais. Vertinant tai, jog vienas iš pagrindinių NVO tikslų yra dalyvavimas kuriant ir plėtojant šalies socialinį – ekonominį gyvenimą, santykiai tarp valdžios institucijų, kaip sprendimų priėmėjų, bei NVO, kaip pasiūlymų ir reikalavimų teikėjų, yra neišvengiami. Žmonės, neturintys galimybės įtakoti valdžios sprendimų, nežinos kas iš tiesų vyksta jų šalyje, o valdžios sprendimų įtaką savo gyvenimo kokybei pajus jau tik po jų priėmimo. Taigi, Kazachstanas žengia žmogaus laisvių suvaržymo kryptimi, *užčiaupdamas visuomenei burnas*.

Panaši situacija yra ir Izraelyje, kur tais pačiais metais priimtas įstatymas draudžia laisva piliečių valia sukurtoms organizacijoms gauti bet kokią paramą ar mokesťines lengvatas, jei pastarosios dalyvauja politinėje veikloje. Atrodytų lyg ir teisinga, kadangi pati NVO prigimtis yra ne politinės valdžios siekis. Tačiau įstatyme įvardijama, jog dalyvavimas politinėje veikloje suprantamas kaip bet kokios įtakos visuomenei ar jos grupėms darymas, šalies įstatymų projektų ir priimtų teisės aktų komentavimas bei kritika vykdomosios valdžios sprendimų atžvilgiu. Toks pilietinių teisių suvaržymas taip pat sudaro sąlygas socialinei atskirčiai, kadangi piliečiams negalint viešai reikšti savo

minčių, šalies demokratijos lygis krenta. O kartu su *antidemokratizacija* atsiranda ir kiti socialiniai veiksniai kaip socialinė atskirtis ar net skurdas.

Blogesnė pilietinių laisvių suvaržymo situacija yra tose šalyse, kurios globaliame pasaulyje yra pripažįstamos kaip iš tiesų diktatoriškos ar militaristinės valstybės bei kurių piliečiai neturi absoliučiai jokių laisvių bei teisių, išskyrus tiesioginį paklusnumą valdžiai. Geriausiu atveju pilietiniai aktyvistai yra arba areštuojami ir uždaromi į kalėjimus, arba paprasčiausiai nužudomi.

Pagal tarptautinės organizacijos *Freedom House* 2010 metais atliktą tyrimą, net 105 iš 194 pasaulio valstybių yra priskiriamos prie nelaisvų arba pusiau laisvų. Laisva šalis laikoma, kurioje yra atvira politinė konkurencija, pagarba pilietinėms laisvėms, nevaržomas ir laisvas piliečių asmeninis gyvenimas bei nepriklausoma žiniasklaida.

Šalies statusas	Šalių skaičius ir proc. išraiška	Populiacija ir proc. išraiška
Laisva šalis	89 (46%)	3,088,704,000 (46%)
Pusiau laisva	58 (30%)	1,367,440,000 (20%)
Nelaisva šalis	47 (24%)	2,333,869,000 (34%)
Iš viso	194	6,790,013,000

Šaltinis: *Freedom House*, „Map of Freedom“, 2010

Tarp nelaisvų įvardintomis čia galima išskirti turistų pamėgtas šalis Egiptą, Tunisą, Indiją, Vietnamą, Kiniją, Rusiją ar Birmą. Blogiausiu atveju, ypatingai įvairiose Afrikos valstybėse, šios pilietinės neapykantos išraiškos pasireiškia masiniais protestais, kurie sąlygoja valdžios atsaką į protestuotojus naudojant jėgą, taip sukeliant masines žudynes ir mirtinus pilietinius pasipriešinimus. Šie reiškiniai kelia mirtinų ligų protrūkio pavojų bei maisto trūkumą.

Susidorojimas su pilietiniais aktyvistais

Uzbekistane 2010 metų pavasarį septyniems nelaisvės metams įkalintas vienas pilietinių teisių aktyvistas ir psichologas, parengęs ir išleidęs moksleiviams skirtą leidinį apie pagrindines žmogaus teises bei vykdęs šviečiamąją veiklą jaunimo tarpe informuojant juos apie ŽIV/AIDS prevenciją bei lytiniu keliu plintančias ligas. Nors Jungtinių Tautų vienas iš Tūkstantmečio vystymosi tikslų yra sumažinti lytiniu keliu plintančių ligų pavojų, kadangi kiekvieną dieną šia liga užsikrečia iki 8 tūkstančių, o nuo jos kasdien miršta iki 6 tūkstančių žmonių.

Somalyje prieš du metus įkalintas ir iki šiol bausmę atlieka šios šalies pilietis, kuris dalyvavo pasauliniame pilietinių organizacijų kongrese. Grįžus į tėvynę jis sulaukė negailestingo teismo nuosprendžio: už nesantaikos kurstymą ir propagandos skleidimą šalyje, į kurią integruojamos demokratiškos šalys idėjos, kalėti kelerius metus.

Birmoje, kurią valdo militaristinės jėgos, taip pat žmogaus teisių ir laisvių suvaržymo apraiškų ieškoti ilgai nereikia. Nepaisant to, jog šioje šalyje artėja, atrodytų, demokratiniai rinkimai, į nacionalinę valdžią pretenduoja trys pagrindinės partijos, kurios vienaip ar kitaip susijos su ta pačia Birma valdančiąja chunta: viena partija valdoma pačių kariuomenės vadų, kita yra jų finansuojama, trečia – turtingo lyderio, kurio saugumu rūpinasi tie patys karininkai.

Atrodytų, jog žmogaus laisvių ir teisių nebuvimas turi mažai bendro su realiuoju skurdu, kadangi asmens laisvių turėjimas ir kalbėjimas viešai vandens ar maisto nesuteiks, darbo neatras bei socialinių garantijų neturės. Mąstant lokaliai galbūt ir galima sutikti, tačiau žiūrint iš globalios perspektyvos būtina suvokti, jog geros ar blogos ekonominės – socialinės situacijos šiaip iš niekur neatsiranda. Jas kuria žmogus, žmonių grupė ar visuomenė, kurios yra atviros ir kurioms yra leista tai daryti.

Deja, tačiau net ir demokratinėse visuomenėse pasigendama aiškių sąlygų ir galimybių piliečiams dalyvauti savo šalies gyvenimo kūrime, sprendimų priėmimo procesuose. Demokratinėse valstybėse valdžią vykdo praktiškai politinės partijos, kurių atstovus (*sqmoningai ar ne*) išrenka tos šalies piliečiai. Per daugelį metų laisvos ir nepriklausomos šalys, valdomos politinių partijų jėgų susidūrė ne tik su prieš kelis metus įvykusių ekonomikos nuosmukiu, bet su dar didesne problema – pasauline politine recesija. Tai yra priežastis, dėl ko pasaulyje skurdas ir socialinė atskirtis nemažėja, o jos mastai tik auga. Žmonių nepasitenkinimas esama gyvenimo situacija bei politikų *neįgalumas* priimti adekvačius ir visuomenei naudingus sprendimus verčia valdžią imtis griežtų priemonių – apriboti piliečių galimybes laisvai reikšti savo nuomonę ir vienyti į asociacijas, užtikrinti žmogaus teises ir laisves.

Pabaigai

Valstybės gerovės lygis iki šiol yra apskaičiuojamas tik pagal šalies BVP ir ekonomikos augimo lygį. Tačiau verta būtų atsižvelgti ir į gyventojų laisvės ir saugumo aplinką, taip pat įvertinti ir kitus socialinius faktorius kaip laimės ir galimybės veikti, kurių neįmanoma ekonomiškai apskaičiuoti – pavyzdžiui galimybę gyventi laisvoje šalyje ir būti aktyviu piliečiu.

Lietuvos žmonėms, matyt, reikia įgauti daugiau pasitikėjimo savo jėgomis, aktyviau dalyvauti visuomeniniame gyvenime ir bendrauti su ne tik su savo šeimos nariais, giminaičiais, draugais ar kaimynais, bet ir aktyviau dalyvauti nevyriausybiinių organizacijų veikloje, skirti laisvą laiką savanoriškai veiklai.

Laisva ir demokratinė šalis, nors ir su visuomenėje keiksnojama valdžia, yra itin svarbus faktorius žmonėms jaustis laisviems ir nepersekiojamiems už viešos nuomonės reiškimą. Būtent tai sudaro socialinę erdvę, užtikrinančią žmonių saugumo ir pasitikėjimo jausmą.

Lietuva 2010 metais buvo paskelbta kaip 34 valstybė (iš 100) pasaulyje, kurioje gera gyventi. Galbūt tai labiau įkvėps lietuvius tuo iš tiesų nuoširdžiai patikėti, jog viskas prasideda tik pradant nuo paties savęs.

IV. IŠVADOS

Pilietiškumo samprata ir apibrėžimai

- Būti piliečiu, reiškia priimti tos valstybės esamą teisinę kultūrą ir prisiimti tam tikras pareigas, apibrėžtas įstatymais. Būti pilietišku, reiškia prisiimti daugiau pareigų, nei tą įpareigoja įstatymai (pvz. jei įstatymai neverčia eiti balsuoti ir už tai jokių teisinių atsakomybių netaiko, pilietiškas žmogus vis tiek dalyvaus rinkimuose), bei būti labiau aktyviu, nei pasyviu. Pavyzdžiui, domėtis šalies socialine – kultūrine bei politine aplinka, dalyvauti nevyriausybinų organizacijų veikloje, sprendimų priėmimo procesuose.
- Pilietiškumas – tai ne vien tik tam tikrų elgesio normų, politinių principų bei juridinių taisyklių išmanymas. Pilietiškumas – tai labiau tokių visuomeninių sąlygų sudarymas ir propagavimas, kurioms esant protas laisvai pasirenka disponavimo savimi galimybę, pasiliekančią sau prerogatyvos teisę bei asmeninę veikimo laisvę. Todėl pilietiškumo ugdymas negali būti tapatinamas su klasikiniu šviečiamojo pobūdžio ugdymu, greičiau atvirkščiai – pilietiškumo ugdymas nėra pasirengimas gyvenimui – tai pats gyvenimas.
- Pilietiškumas negali būti tapatinamas su tautiškumu – tai dvi, nors ir susijusios, tačiau iš esmės atskiros filosofijos sąvokos. Asmuo, turėdamas atitinkamos valstybės pilietybę, tačiau turėdamas kitą tautybę, priimdamas jos teisinę aplinką ir pareigas, nebūtinai privalo mokėti tos valstybės tautinius šokius, giedoti himną ar dėvėti tautinius rūbus. Tai labiau yra žmogaus teisė, nei pareiga.

Aktyvus pilietiškumas: dalyvavimas NVO ir savanoriškoje veikloje

- Savanoriška veikla sudaro sąlygas neinstituciniam ir neformaliai mokymuisi, suteikia galimybes pilietinės visuomenės plėtrai ir suformavimui, būdama tokia plati savo veiklų spektru, padeda kovoti su įvairiomis diskriminacijos formomis ir stereotipų formavimo reiškiniams, ji skatina piliečių lygiateisiškumą. Savanoriška veikla kuria socialinius ryšius, prisideda prie visuomenės sanglaudos ir gerina gyvenimo kokybę bei socialinę pažangą.
- Nevyriausybinų organizacijų, kaip laisva piliečių valia įkurtų ne pelno organizacijų gausa (asociacija, fondas ar neformali piliečių grupė) ir jų aktyvus vaidmuo visuomeniniame gyvenime yra vienas pamatinių pilietinės visuomenės egzistavimo elementų ir aktyvių gyventojų išraiškos formų. Būtent tokių organizacijų galimybės sukuria sąlygas piliečiams aktyviai dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose.

- Visuomenės dalyvavimas sprendimų priėmimo Lietuvoje įgyvendinamas įvairiais būdais: pavienių asmenų ir interesų grupių veikla, rengiant viešus svarstymus, pranešimus ir komentarus, organizuojant demonstracijas, vykdant rinkimines kampanijas bei lobizmą, dalyvaujant nevyriausybinių organizacijų, profsąjungų, politinių partijų bei kitų visuomeninių junginių veikloje. Piliečiai veikdami kartu gali daryti didesnę įtaką valdžiai ir jos priimamiems sprendimams, todėl šiuolaikinėse valstybėse pagrindiniai organizuoto poveikio dariniai yra interesų grupės, nevyriausybines organizacijos ir politinės partijos. Visi jie priskirtini visuomeninių susivienijimų grupei.

Pilietiškumo ugdymo proceso raida Lietuvoje

- Pilietinės visuomenės ugdymo pagrindų programos kūrimo pirmojoje stadijoje buvo keliami integruoto turinio idėja, teigiant, jog kryptingam pilietiniam ugdymui mokyklose talkina visi dėstomi dalykai. Tam ypač svarbus visas mokyklos klimatas: visų lygmenų santykiai, savivalda bei demokratinis įvairių formų bendradarbiavimo organizavimas.
- Pilietinės visuomenės ugdymo integravimas buvo orientuotas į istorijos, geografijos, gamtos mokslų, etikos, gimtosios kalbos bei kitų disciplinų turinį. Pagal šį integralumo principą buvo keliami idėja, jog mokymo metodai turi padėti įtraukti mokinius į aktyvų, gyvą visuomenės gyvenimo problemų svarstymą, puoselėti smalsumą ir mokymosi motyvaciją, skatinti savarankišką mąstymą ir veiklą.
- Vertinant Lietuvos švietimo sistemos sandarą, kuomet matematikos, istorijos, chemijos bei daugumos kitų dalykų pamokose skatinama įsiminti ir iškalti informaciją mintinai, disciplinuota – vadovėlinė pilietiškumo ugdymo forma veda ne prie savi/-analizės, o greičiau prie dar vieno tokio paties mokymosi dalyko – *privaloma, vadinasi, turiu išmokti*, formos. Šiuo atveju svarbu dar kartą pabrėžti, jog pilietiškumo *išmokti* yra tiesiog neįmanoma. Pilietinę savimonę asmuo ugdo nuolat, kasdien susidurdamas su įvairiais iššūkiais ar sprendimais.
- Lietuvos mokyklose dėstomų pilietiškumo pagrindų vadovėliuose pateikiama informacija yra neadekvati, dažnai neatitinkanti tikrovės, nesavalaikė. Partijų programų ištraukos, prezidentų ar kitų asmenų pavardės bei pasisakymai yra laikini – jie kinta nuolatos, todėl fundamentaliam mokslui turi būti skiriamas politologijos – kaip akademinio mokslo lygmuo ir tai neturėtų būti pilietiškumo ugdymo objektas.
- Svarbu, jog moksleiviams būtų suteikiami gebėjimai vertinti esamą politinę situaciją bei suvokimą apie valdžių pasidalijimo principą, o ne perteikiamos žinios apie konkretaus prezidento pasisakymų ištraukas ar skatinamas gebėjimas argumentuoti politinės partijos šūki, pvz. „*Nusipelnėme gyventi geriau*“.

- Darytina išvada jog vargu, ar pilietiškumo pagrindų vadovėlio turinys paskatintų moksleivius kritiškai ugdyti savo asmenybę, remiantis aktyvaus ir pilietiško asmens vertybėmis, kadangi šio dėstomo dalyko turinys iš esmės neapima pilietinės visuomenės bei pilietiškumo sampratos pagrindų.
- Atlikus 8 ir 10 klasių moksleiviams skirtų pilietiškumo ugdymui skirtų vadovėlių turinio analizę, galima teigti, jog tokio turinio dėstymą būtų galima integruoti į jau esamus mokymo profilius – istorijos, geografijos, literatūros, etikos ir kitas disciplinas. Tačiau pagrindinis dėmesys, siekiant dar mokyklos suole ugdyti pilietišką ir sąmoningą šalies pilietį, turėtų būti skiriama laisvė ir moksleivių savarankiškas pasirinkimas dalyvauti neformalaus ugdymo sistemoje – moksleivių savivaldoje, projektuose bei įvairiose akcijose už mokyklos ar jos ribose.
- Pilietinės visuomenės raida prasideda nuo sąmoningų, laisvų ir savarankišką iniciatyvą turinčių gyventojų šalyje, kurie niekuo neverčiami buriasi į asociacijas ar asmeniškai inicijuodami neformalių grupių veiklą bei akcijas. *Neformalus* principas šiuo atveju yra tiesiogiai susijęs su savarankiškumu, savanoriškumu bei iniciatyva, siekiant pokyčių tam tikrai visuomenės grupei
- Todėl pagrindinis pilietiškumo ugdymas turi būti suvokiamas ne kaip atskiros disciplinos dėstymas, tačiau kaip integralus dalykas holistiniu požiūriu visoje mokyklinio ugdymo sistemoje bei kaip **neformalaus švietimo dalis**, skatinant įvairių nevyriausybinų organizacijų veiklą ir projektus, kuriuos inicijuoja patys moksleiviai.
- Investuojant į kūrybiškos, atviros ir kuriančios visuomenės idėją, yra būtina tą pačią visuomenę išlaisvinti iš prievolės ir imperatyvių nuostatų vienai ar kitai veiklai – tam nuolatos turi būti sudaromos sąlygos asmeninio žmogaus pasirinkimo galimybėms, idėjų generavimui ir jų įgyvendinimui.

V. LITERATŪRA

1. Integracijos vadovas politikos kūrėjams ir vykdytojams. Teisingumo, laisvės ir saugumo generalinis direktoratas, Europos Komisija, 2010 m.
2. Europos pilietybės konvencija, priimta 1997 11 06 Strasbūre, įsigaliojusi 2000 03 01
3. Friedman M. Kapitalizmas ir laisvė. V., ALK, 1998
4. Filosofijos ilgesys pilietinio ugdymo sistemoje, Liutauras Degėsys. Pilietinis ugdymas Lietuvoje, 2000
5. CIVICUS. Global Survey of the State of Civil Society, 2004
6. Rūta Žiliukaitė. Parama politinei bendrijai: apie piliečių ir valstybės santykį. Neatrasta galia. 2006, Vilnius
7. Laura Stračinskienė „Piliečių dalyvavimo galimybės priimant sprendimus Vyriausybės ir savivaldybės lygmeniu“. Kn. „Kaip pažaboti korupciją“. Vilnius: Eugrimas, 2005
8. Ramūnas Vilpišauskas ir Vitalis Nakrošis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas. 2003
9. Algirdas Degutis, *Individualizmas ir visuomeninė tvarka*. Vilnius: Eugrimas. 1998
10. Robert Dahl, *Who Governs?: Democracy and Power in an American City*, Yale University Press, New Haven, Conn., 1961, cit. iš Wayne Parsons, *Viešojo politika: Politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas*. Vilnius: Eugrimas. 2001, 133.
11. Robert Dahl and C. E. Lindblom, *Politics, Economics and Welfare*. Papers, New York, 1953/1976, cit. iš Parsons
12. Gary Mattson, „The promise of Citizen coproduction: some persistent issues“, *Public administration*, 40:51-56, 1986, cit. iš Parsons, 476
13. Nevyriausybių organizacijų informacijos ir paramos centras, *Savivaldybių ir nevyriausybių organizacijų partnerystė*. Vilnius: Diremta, 2001
14. Richard J. Butler and David C. Wilson, *Managing Voluntary and Non-Profit Organisations: Strategies and Structures*, Routledge, London, 1990
15. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30), 35 ir 43 str.
16. Commission discussion paper. “The Commission and non-governmental organizations: building a stronger partnership”. Presented by President PRODI and Vice-President KINNOCK
17. Interneto prieiga:
<http://ec.europa.eu/civil_society/ngo/docs/communication_en.pdf>
18. Remigijus Šimašius, *Ne pelno organizacijos: Prigimtis ir reglamentavimas*. Vilnius: Eugrimas. 2007
19. LR Labdaros ir paramos fondų įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 7-128
20. LR Visuomeninių organizacijų įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 1653 (nebegalioja nuo 2004 m.)
21. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30)
22. Amitai Etzioni, *The Active Society: A Theory of Societal and Political Processes*. New York: Free Press, 1968

23. Richard Gutch, *Contracting Lessons from the US*. National Council of Voluntary Organisations, London, 1992
24. Martin Loney at. al. (eds), *The State of the Market: Politics and Welfare in Contemporary Britain*, London: Sage, 1991, 206
25. LR Viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 77-2975
26. LR Asociacijų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 32-786
27. LR Labdaros ir paramos fondų įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 7-128
28. LR Viešųjų įstaigų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 68-1633
29. Sociologinis tyrimas, prieiga internete:
http://www.nisc.lt/lt/files/main/Ataskaita_pilietiskumas_santrauka.pdf
30. Švietimo ir mokslo ministerijos pilietinio ugdymo politika, Ričardas Totoraitis. Pilietinis ugdymas Lietuvoje, 2000
31. Arūnas Poviliūnas. Kaita, pilietinis ugdymas ir individualioji programa. Pilietinis ugdymas mokykloje. 1998, Vilnius
32. Laimutis Deveikis. Pilietinis ugdymas ir individualioji programa. Pilietinis ugdymas mokykloje. 1998, Vilnius
33. Irena Zaleskienė. Pilietinio ugdymo sistema. Pilietinis ugdymas mokykloje. 1998, Vilnius
34. Kristina Ponelienė. Pilietinės visuomenės pagrindų kurso dėstymo patirtis. Pilietinis ugdymas mokykloje. 1998 m., Vilnius
35. Irena Zaleskienė. MES. Pilietiškumo pagrindai. Vadovėlis 10 klasei. 2004, Vilnius
36. Salomėja Bitlieriūtė, vadovėlis „Pilietiškumo pagrindai“ 8 ir 10 klasėms
37. Bendroji pilietinio ugdymo programa. LR švietimo ir mokslo ministerija, 2004.
38. Pilietinės kompetencijos pagrindai. Mokytojo knyga. 2006, Vilnius
39. Prieiga internete: <http://www.ncvo-vol.org.uk/>
40. State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered. 2007, Sweden
41. The Role of Civil Society. The Case of Sweden in International Comparison. 2004, Sweden
42. Prieiga internete: <http://humanrightshouse.org/Articles/17109.html>
43. Baltarusijos iššūkis naujam ES politikai: ignoruoti reiškia legitimuoti. Prieiga internete: http://www.eesc.lt/public_files/file_1292591861.pdf